

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра культурології та міжкультурних комунікацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

на тему:
**ТВОРЧА СПАДЩИНА ЛЕСІ УКРАЇНКИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО
КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ**

Виконала:

студентка ІІ курсу
групи МКР-31-22
спеціальності: 034
«Культурологія»
Коротєєва Анастасія Ігорівна

Науковий керівник:

доктор культурології, професор,
професор кафедри культурології та
міжкультурних комунікацій
НАКККіМ
Овчарук Ольга Володимирівна

Рецензент:

кандидат культурології,
доцент кафедри
філософської антропології,
філософії культури та культурології
Українського державного
університету імені
Михайла Драгоманова
Соболевська Світлана Олександрівна

Допустити до захисту
Протокол засідання кафедри
№ 5 від «20» листопада 2023р.
В. о. завідувача кафедри:
Доктор іст. н. проф.. В. В. Карпов

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Коротєєва А. І. Творча спадщина Лесі Українки в контексті українського культуротворення. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Висувається на здобуття освітнього рівня магістр за спеціальністю 034 – «Культурологія». Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2023.

Дипломна робота присвячена комплексному дослідженню творчої спадщини Лесі Українки (Лариси Петрівни Косач-Квітки), якій належить дуже важлива роль у формуванні персоналізованої історії культури. В даній роботі творча спадщина великої української письменниці і перекладачки, громадської діячки та збирача фольклору Лесі Українки розглянута як феномен українського культуротворення (кінець XIX – початок XX ст.). Систематизація об'єктивних знань про життєдіяльність та життєтворчість письменниці в контексті епохи сприятиме поясненню її феномену в культурній парадигмі XX-XXI ст.

Проаналізовано постать поетеси в контексті сучасних гуманітарних досліджень. Досліджено родовід родини Косачів, як джерело таланту Лесі Українки, розглянуто особливості виховання та освіти, подальший саморозвиток. Відтворено творчі зв'язки Лесі Українки та її сучасників. Реконструйовано провідні тенденції вітчизняних культуротворчих процесів на зламі століть (1876-1920 роки). Висвітлено та переосмислено громадську та перекладацьку діяльність Лесі Українки. Показано глибину впливу музики в житті письменниці. Окреслено фольклористичну діяльність Лесі Українки, глибше розглянуто підґрунтя, на якому народжувались і зростали світоглядні уявлення молодої поетеси та її творча зацікавленість національними витоками і традиціями. Висвітлено: установи, які зберігають творчу спадщину Лесі Українки; проекти та заходи, що популяризують творчість поетеси. Представлено сучасний погляд на творчість Лесі Українки.

Ключові слова: творча спадщина, Леся Українка, культуротворення, епоха зламу століть, мистецтво, вплив, модернізм, європеїзація.

Annotation

Koroteeva A.I. The creative legacy of Lesya Ukrainka in the context of Ukrainian cultural development. Qualification work on the rights of manuscript. Submitted for obtaining the master's degree in specialty 034 – cultural studies. National Academy of Management of Culture and Arts, Ministry of Culture and Information politics of Ukraine. Kyiv, 2023.

The thesis is dedicated to the complex research of the creative heritage of Lesya Ukrainka (Larysa Petrivna Kosach-Kvitka), to whom a very important role in forming of a personalized history of culture belongs. In this particular thesis, the creative heritage of a great Ukrainian author, translator, and folklore collector, Lesya Ukrainka, is reviewed as a phenomenon of Ukrainian culture creation that took place at the turn of the centuries (end of XIX – beginning of XX). Systematization of the objective knowledge about the public activity and the works of an author in the context of its epoch will contribute to the explanation of her phenomenon in the cultural paradigm of the XX-XXI centuries.

The figure of an author is analysed in the context of the modern humanitarian studies. The ancestry of a Kosach family is investigated as a source of a Lesya Ukrainka's talent, as well as peculiarities of upbringing and education, and further self-development are reviewed. Creative connections of Lesya Ukrainka with her contemporaries are recreated. Leading tendencies of national culture-creating processes at the turn of the centuries (1876-1920) are reconstructed. Public and translation activity of Lesya Ukrainka is highlighted and reinterpreted. Depth of impact of music onto author's life is demonstrated. Folklore activity of Lesya Ukrainka is outlined; the background, on which the worldview beliefs of a young author, as well as her creative interest in the national roots and traditions, have been born and grew, has been reviewed in deeper detail. Institutions, where the creative heritage of Lesya Ukrainka is stored, projects and events that popularize the author's work are highlighted. A modern view on Lesya Ukrainka's works is presented.

Key words: creative heritage, Lesya Ukrainka, culture creation, epoch on the turn of the centuries, art, impact, modernism, Europeanization.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ОСОБИСТОСТІ	8
1.1. Постать поетеси в контексті сучасних гуманітарних досліджень	8
1.2. Родовід родини Косачів, як джерело таланту Лесі Українки	13
1.3. Творчі зв'язки Лесі Українки та її сучасників	23
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ	40
2.1. Провідні тенденції культуротворчих процесів (1876-1920 роки)	40
2.2. Перекладацька діяльність поетеси	49
2.3. Музика як невід'ємна складова життя і творчості Лесі Українки	58
2.4. Фольклористична спадщина мисткині	66
РОЗДІЛ 3. ЛЕСЯ УКРАЇНКА І СУЧАСНІСТЬ	74
3.1. Культурно-мистецькі інституції та їх роль у збереженні творчої спадщини Лесі Українки.....	74
3.2. Сучасні шляхи популяризації особистості Лесі Українки та її творчості	81
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91

ВСТУП

Актуальність теми. Відповідно до реалій суспільного розвитку, коли в Україні відбувається процес культурно-історичного усвідомлення, становлення й утвердження української етнічної та культурної самобутності, актуальним стає переосмислення ролі окремих особистостей в національному культуротворенні. Творча спадщина Лесі Українки належить до тих видатних явищ, які для кожного покоління читачів і науковців залишаються актуальними. Уперше в українській культурологічній науці на основі міждисциплінарного підходу, здійснено культурологічний аналіз творчої спадщини Лесі Українки як невід’ємної складової українського культуротворення; представлена: виконавська і музична творчість; фольклористичний та перекладацький доробок; громадянська і політична діяльність. Одним з головних чинників які формують творчу спадщину поетеси є родинне коло та ті люди, що оточували її впродовж всього життя.

З досліджень учених випливає, що Леся Українка є ключовою постаттю в українському історико-культурному просторі кінця XIX – початок XX століття. З її творчістю пов’язана “європеїзація” української літератури, вона першою представляє своєю творчістю українське письменство у світовій літературі XX століття. Леся Українка поставила перед сучасниками вічні, а з іншого боку – злободенні, пекучі для України проблеми: питання життя і смерті, боротьби чи покори, волі і незалежності, любові й ненависті, свободи творчості, бути чи не бути самостійній Україні, боротися за волю чи скніти в ярмі. Всі ті питання, які й тепер, через більш ніж сто років, є для нас актуальними.

Багатогранним є дослідницький доробок літературної праці Лесі Українки – поезія, драматургія, проза, переклади, фольклористика, літературна критика і публіцистика. Наявний високий ступінь наукової розвідки життя і творчості, суспільної та громадсько-політичної діяльності Лесі Українки. Та все ж її спадщина у вимірах українського культуротворення кінця XIX – початку XX століть мало вивчена методами культурологічного аналізу.

Тож першочерговим у даному дослідженні є культурологічний аналіз творчої спадщини Лесі Українки. Необхідність надання об'єктивної оцінки ролі Лесі Українки в національному культуротворенні обумовили актуальність та вибір теми.

Мета магістерської роботи – на основі міждисциплінарного підходу розглянути творчу спадщину Лесі Українки як цілісне явище, що мало потужний вплив на загальний контекст українського культуротворення.

Відповідно до визначеної мети окреслено наступні **дослідницькі завдання:**

- представити та проаналізувати джерельну базу досліджень поетеси;
- означити провідні тенденції культуротворчих процесів кінця ХІХ – початку ХХ століть (1876-1920 роки);
- дослідити родину Косачів, як джерело таланту Лесі Українки; визначити підґрунтя, на якому народжувались і зростали світоглядні уявлення поетки та її зацікавленість національними витоками і традиціями;
- розкрити культурне оточення, його вплив на життя і творчість Лесі Українки;
- висвітлити та переосмислити перекладацьку діяльність поетеси;
- показати виконавську та музичну творчість Лесі Українки як складову її творчого та особистісного самовираження;
- проаналізувати збиральницьку та фольклористичну діяльність письменниці як чинник її творчої спадщини;
- представити установи, що зберігають творчу спадщину поетеси та продукують її постать;
- окреслити сучасну популяризацію творчості та особистості Лесі Українки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в здійсненні культурологічного аналізу творчої спадщини Лесі Українки як невід'ємної складової вітчизняного культуротворення представлених у вигляді

виконавської і музичної творчості; фольклористична та перекладацька діяльність поетеси.

Об'єкт дослідження - культуротворчі процеси кінця XIX століття – початку XX століття у вимірах творчих постатей української культури.

Предмет дослідження - творча спадщина Лесі Українки.

Практичне значення отриманих результатів дипломної роботи передбачає можливість використання матеріалів дослідження, його положень та висновків у подальших дослідженнях, присвячених вивченню постатей українських діячів.

Апробація результатів дослідження. Основні тези дослідження під назвою „Феномен Лесі Українки: культурологічний підхід” були представлені на IV Всеукраїнська науково-практична конференція “Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство”. (Київ, 2023).

РОЗДІЛ І.

СТАНОВЛЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ОСОБИСТОСТІ

1.1. Постать поетеси в контексті сучасних гуманітарних досліджень

Особистість Лесі Українки - видатної української письменниці, перекладачки та громадської діячки, привертала увагу дослідників починаючи від її сучасників до сучасних теоретичних праць, та різноманітних культурних практик. Завдання даного підрозділу – висвітлити тенденції сучасних гуманітарних досліджень, що стосувалися постаті Лесі Українки.

Безперечно вагомий внесок у збереженні епістолярію, що найбільш точно розкриває сторінки життя, сім'ї Лариси Петрівни Косач-Квітки зробила її середня сестра Ольга Петрівна Косач-Кривинюк (1877- 1945), яка ще в 30-х роках, у Києві, розпочала свою працю над збиранням і упорядкуванням родинного архіву, а також над збиранням рукописів Лесі Українки, а насамперед її листів. Праця Ольги Петрівни Косач-Кривинюк має велике значення для об'єктивного вивчення життя й творчого шляху великої української поетеси. “Образ Лесі Українки все життя був для неї надзвичайно дорогим і рідним. Скільки разів вона бралася за писання спогадів про свою велику, чудову сестру і скільки разів вона відступала перед цим наміром, коли бачила, розуміла, що пишеться не зовсім так, як треба. О. Косач-Кривинюк відзначала з великим незадоволенням кожну помилку, неточність або фальшиву нотку чи навмисне перекручування фактів, що стосувалися життя Лесі Українки. Вона відстоювала правду в спогадах про сестру та її сучасників” – слушно відзначає український письменник та літературознавець Анатоль Костенко (1908-1997) [6]. „Сестра Ольга, опрацьовуючи, вірніше, систематизуючи біографічні матеріали, ставила собі за мету подати перебіг життя Лесі Українки так, як він відбувся фактично, не вносячи жодних оцінок особистих, ніяких своїх припущень, чи пак пояснень індивідуальних, з яких мотивів те, чи те діялось. Словом, не накидала майбутнім дослідникам Лесиної творчості жодних своїх думок. Тому її “Хронологія...” для кожного літературознавця буде завжди цінним вірним матеріалом з Лесиною життя”, -

зазначала Ізидора Косач-Борисова у 1971 році до Анатолія Костенка [6]. Наймолодша сестра Лесі Українки Ізидора Петрівна Косач-Борисова, що від 1949 року перебувала в США, проявила найбільшу ініціативу в справі видання „Хронології” та організації збирання коштів серед українців, що живуть поза межами рідної землі. Праця Ольги Косач-Кривинюк „Леся Українка. Хронологія життя і творчості” дасть широкому читачеві незфальшований образ великої людини і митця.

У книзі "Дворянське гніздо Косачів" (1999) вчені Іван Денисюк і Тамара Скрипка аналізують обширний, часто невідомий і маловідомий матеріал, що освітлює різні аспекти життя та творчості Лесі Українки під час її перебування на Волині. Дослідження охоплює взаємозв'язки письменниці з найближчим оточенням, природою, народним побутом і фольклором цього регіону. Вперше презентується унікальна галерея портретів сім'ї Косачів.

Базова увага, звичайно, приділена Ларисі Косач, але водночас накреслено силуети неповторних особистостей: матір поетки –знана громадська діячка, письменниця Олена Пчілка; благодійник української культури і уважний батько чималої сім'ї Петро Косач; літературний співбрат – фізик і письменник Михайло Косач (відомий також як Михайло Обачний) сестра Лесі, її біограф, авторка “Хронології життя та творчості Лесі Українки” Ольга Косач-Кривинюк; сестри Оксана та Ізидора й, нарешті, наймолодший брат Микола Косач. Показується образ культурної атмосфери сім'ї, презентується Колодяжне – домівка Косачів – як особливі "волинські Афіни" – центр, яких приваблював численних діячів культури (Іван Франко, Микола Лисенко, Михайло Старицький, Модест та Орест Левицькі, Грицько Григоренко та інші). Автори зробили спробу всебічно відтворити волинське оточення Лесі Українки –на основі документальних джерел провели “реставрацію” Колодяжненського маєтку та інших тимчасових осередків родини Косачів на Волині; зробити більш широким, ніж раніше, відображення культури інтелігентної родини дворянського походження. В книжці по-новому проаналізовано твори Лесі Українки, створені на Волині або з думкою про неї, з точки зору ідейно-

художніх цінностей та, зокрема, волинського колориту. Аналізується “Лісова пісня” як вицвіт культури поліського краю. Даний матеріал розраховано саме на літературознавчі зацікавлення широкого кола громадськості [2].

Сучасна письменниця, лауреатка Шевченківської премії, філософ, культуролог Оксана Забужко в осмисленні доробку Лесі Українки здійснила своєрідний „прорив”. Праця «Notre Dame d’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» (2007) – Ця книга є фундаментальним історико-культурним дослідженням та міждисциплінарною працею, що викликала різні реакції української спільноти. За нагородами визнана, вона спробована прочитати міф про Лесю Українку крізь призму історії "України, яку ми втратили"[7, с. 11]. Авторка, Забужко, розглядає Лесю Українку як аристократку та еретичку, спадкоємицю старовинного лицарського роду та продовжувачку гностичної традиції. Тексти письменниці вона аналізує на тлі багатовікової європейської культури. Забужко ставить перед собою завдання уважно прочитати тексти однієї з найвидатніших європейських письменниць ХХ століття для тих частин аудиторії, які ще не втратили культуру читання. [7, с. 610]. Наукові ідеї, викладені в монографії Оксани Забужко, звичайно, є дискусійними, такими, що провокують до глибокої розмови про світогляд Лесі Українки, її художньо-філософську систему.

Системністю, ґрунтовністю, глибоким входженням в осмислюваний матеріал характеризуються дослідження Тамари Скрипки - провідного спеціаліста-дослідника життя родини Драгоманових-Косачів загалом і Лесі Українки зокрема. Спогади про відому письменницю вона збирала на п’яти континентах. За її словами, повної біографії життя мисткині досі не було написано. Двотомне видання створено з мемуарів родини та оповідей сучасників поетки, що відтворюють різні періоди життя Лариси Косач-Квітки. Перший том видання „Спогадів про Лесю Українку” (2017) укладено за принципом родинної ієрархії. Серед тих, хто звучить у книзі, - мати Лесі Українки - Ольга Косач (відома як Олена Пчілка), рідні сестри - Ольга Косач-Кривинюк, Ізидора Косач-Борисова, Оксана Косач-Шимановська, чоловік

Климент Квітка, двоюрідні брат і сестри - Світозар Драгоманов, Лідія Драгоманова-Шишманова, Аріадна Труш, Оксана Драгоманова, братова Наталія Косач, племінниця Євгенія Косач-Мільська, дочка сестри Олена Садовська. У книзі представлені унікальні фотоматеріали із колекцій Музею видатних діячів української культури та Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАНУ та з приватних колекцій. Другий том видання „Спогадів про Лесю Українку” (2021) укладено з розповідей сучасників письменниці. У цьому збірнику представлені спогади товаришів, колег знайомих і приятелів, Лариси Косач-Квітки, що відтворюють різні періоди її життя. У книжці вміщено праці, яких не було в попередніх виданнях спогадів про Лесю Українку, які не друкувалися за радянських часів з ідеологічних міркувань. Передовсім це мемуари політичних емігрантів Дмитра і Наталії Дорошенків, Валерії О’Конор-Вілінської, Максима Славинського та інших. У свідченнях визначених митців, науковців, журналістів, громадсько-культурних і політичних діячів відтворені живі епізоди з короткого, скромного та подекуди не насиченого подіями життя видатної постаті. За допомогою досвіду і вражень сучасників, хоча з різною мірою об’єктивності, розкриваються характер, громадянська та творча позиція, особисті якості та особливості повсякденності цієї ключової постаті в українській культурі. Свідчення дозволяють вивчити специфіку взаємин митця з оточенням та загальнодоступною громадою. Кожен авторський матеріал супроводжується відповідним бібліографічним і історико-філологічним коментарем. Текст книги доповнений уважно підбраною іконографією, взятою з державних і приватних колекцій. [42].

Тамара Скрипка наголошує на різниці радянської та емігрантської літературної критики ХХ століття. У той час як у радянській критиці творчість Лесі Українці припасовували до більшовицької ідеології, то закордоном у роздумах над життям і діяльністю письменниці під різними кутами зору розглядалися проблеми української духовності, історичного розвитку України, звучала тривога за її майбутнє [42].

Найновіше дослідження презентує літературознавиця, культурологиня, докторка філологічних наук, професорка Тамара Гундорова у своїй книзі “Лесю Українка. Книги Сивілли” (2023). Головна ідея книги – зобразити Лесю Українку не просто як поетесу, але й як жінку, яка відчувала всі відтінки життя – від радості до страждань. Аналіз не тільки ключових текстів, а також історія інтелектуального спрямування, а й оповідь про кохання, що трапилось. Аналізується не лише ключові тексти, але й історія життя модерністки, включаючи її політичні уподобання, хвороби та "інтимний жіночий дискурс", що виявляється у листуванні з Кобилянською. Парадоксально, всі ці мотиви пов'язані: в період хвороби Леся знаходить на курортах любов. Віддалено від дому, вона піддається впливу політично залученого дядька, що проживає у Софії, і сперечається з Франком, листується з Павликом, а згодом віднаходить власний шлях. Стосунки з Кобилянською як втілення творчого піднесення й розуміння. Травма, пережита біля смертельно хворого Сергія Мержинського. Одруження з Климентом Квіткою. Отже, політика, родина, хвороба та подорожі тісно переплітаються між собою. Акцентом дослідження насамперед є Лесина боротьба з недугою і її прийняття, що сформувало в поетесі неоромантичну зневагу до смерті. Виснажливе лікування робить Лесю Українку “типовим неврастеніком”. Невроз, істерія, інвалід – теми, що часто зринають у її творчості та лексиконі. Елегантна молода жінка “з розшарпаними нервами”, що вживає морфій і є для лікарів “інтересним об’єктом” – зовсім не такою ми бачили Лесю Українку раніше. Та знаючи такий її “портрет”, глибше осмислюєш “Блакитну троянду” – драму модерної культури, а також “Одержиму”, “Касандру” і “Лісову пісню”. Тамара Гундорова намагається передати важливість і актуальність творчості Лесі Українки для сучасності. Її книга нагадує нам, що у важкі часи Леся не втратила віру в себе, свій народ і в свої ідеали [39].

Опрацьовуючи сучасні гуманітарні дослідження постаті Лесі Українки виявлено, що: 1) сучасне лесеукраїнознавство формується на базі досліджень, закладених незаангажованою критикою, враховується дискурс української

еміграції; 2) нові методологічні підходи дозволили розширити інтерпретаційну парадигму доробку письменниці. У цілому можна констатувати позитивну динаміку в розробці лесеукраїнознавчого дискурсу ХХІ століття, методологічне розмаїття в оцінці мистецького доробку цієї самобутньої авторки.

1.2. Родина Косачів, як джерело таланту Лесі Українки

Даний матеріал покликаний дослідити історію родоводу, біографії батьків, особливості виховання, освіти, атмосферу середовища, в якому проходило дитинство майбутньої поетеси, з метою пошуку витоків її таланту та світоглядних уявлень.

Для аналізу інтелектуально-естетичного підґрунтя формування і становлення поетеси залучимо просопографічний метод дослідження. Просопографія – інноваційний підхід до історико-біографічного дослідження особистості, що ґрунтується на якісному відтворенні життєвого шляху на основі ретельного аналізу її джерел у відомому діячеві певної галузі “живу” людину з усіма притаманними їй особистісно-людськими даними, а не традиційно формалізовану датами і заслугами постать. Деталізовано описуючи особистість Лесі Українки, відтворимо:

- шляхи її формування в родинному й приятельському середовищах,
- родинний статус, взаємостосунки між членами родини, ступінь впливу на неї близьких людей, або приятелів;
- особистісні риси: походження, характер, темперамент, інтимні події, психологічні та фізичні стани на різних етапах життя, мотивація за творчі досягнення та розчарування, різних життєвих обставинах, її взаємостосунки з оточенням;
- внутрішній світ: її власні переживання щодо особистих та суспільних подій, сприйняття їх через рефлексії, які відображені у визначених джерелах.;
- деталі приватного життя, його вплив на літературну діяльність;
- шляхи самореалізації;

- зовнішній вигляд.

Відтворення особи саме за таким різнобічним описом надає їй вигляду не лише відомої постаті, а й звичайної людини, яка взаємодіяла в щоденних сферах особистих відносин, робила моральні вибори та вела приватне життя. Таким чином, представляє її у всій повноті людського досвіду об'єктивно і правдиво, а не однобічно чи кон'юнктурно.

Олена Пчілка (Ольга Драгоманова, в одруженні Косач) народилася в повітовому містечку Гадячі Полтавської губернії 17 червня 1849 року. Походила вона зі старого, хоча й не знатного роду Драгоманових, що брав початок від грецької аристократії. Після скасування Гетьманщини Катериною II Драгоманови, як члени козацької старшини, здобули всі привілеї російського дворянства, піддавшись під владу Російської держави. Разом із перетвореним козацьким військом Яків Драгоманов, дід Ольги Драгоманової, прислужився у російській армії та знявся з активної служби у рангу полковника. Навіть при невігідних політичних умовах Чернігівська та Полтавська губернії, як частини імперії, і надалі відображали історичну Україну. Саме тут в сім'ях козацької аристократії тривалий час зберігалася українська ідентичність зі своїм побутом та культурою. Зрозуміло, що саме з цього середовища виросла плеяда видатних особистостей: письменників, акторів, композиторів, музикантів, дослідників історії, етнографів та політиків, які активно взяли участь у русі, відомому як українське відродження у ХІХ столітті.

Петро, батько Олени Пчілки, молодим, пройшов службу в Петербурзі разом із братами, але вирішив відмовитися від урядової посади та переїхати до Гадяча в 1836 році, де придбав садибу. Дім Петра Драгоманова відзначався особливою атмосферою, як і сам господар. Паралельно з українською мовою, старовинним побутом та захопленням українськими народними піснями, тут витримувались радикальні політичні погляди. Заможні мешканці Гадяча не довіряли йому та не схвалювали його за прихильність до селян. Підняття шапки у відповідь на поклон селянина, звичай, якому Петро Драгоманов вчив своїх синів, сприймалося як вираз надто вільних поглядів та навіть неадекватності.

Діти були виховані з любов'ю до читання, навчання та народної словесності, не змінюючи літературних та революційних традицій у родині. У такій атмосфері української патріархальної сім'ї Ольга Драгоманова отримала освіту під керівництвом свого батька. Після його смерті у 1860 році за нею взявся старший брат Михайло. Він перевіз сестру до Києва та влаштував її у приватний пансіон для дівчат відомої Агати Йосипівни Нельговської (1828-1875), де Ольга стала найкращою ученицею. У листі до матері від 8-9 лютого 1863 року Михайло Драгоманов писав: “Олю на днях мне превозносила Нельговская, особенно ее познания в французском языке, которые она может объяснить сошествие Св. Духа, и умение рассказывать прочитанное, которое, говорит Нельг., только тогда не покажется удивительным, если Олю поставит на ходули, чтоб она казалась больше” [42].

Успішно закінчивши навчання 1866 року, Ольга повернулася до Гадяча. Та через рік сімнадцятилітня знов приїхала до Києва. Там її не цікавили бали та світські розваги. Рік до того брат залучив Олю до перекладацької роботи. В одному з листів до матері він писав: “Для опыта я ей дал книжку одного французского журнала, где была статья о теперишнем турецком министерстве, с тем, чтобы она по сей статье написала по-русски небольшой очерк. Это она сделала довольно порядочно, так что отправил ее работу в “С.-Петербургские ведомости”, где уже в 119 номере и напечатана первая ее половина” [2].

Завдяки братові Михайлу, у чийй оселі вона проживала, Ольга познайомилася з членами "Громади", такими як Володимир Антонович, Павло Житецький, Кость Михальчук, Орест Левицький, Микола Лисенко, Михайло Старицький - групою високоосвічених молодих людей, що походили з впливових родин. Втягнута в інтелектуальну атмосферу "громади", Ольга адаптувалася до їхніх ідеалів та зацікавлень. В цьому оточенні молода жінка знайшла покликання та друга свого життя - Петра Антоновича Косача.

Корінням родина Косачів сягає Герцеговини на Балканах, де від XIV століття проживали Косачі. В подальшому вони потрапили до Польщі, а потім - до міста Мглин на Чернігівщині (тепер місто в Брянській області, Російська

Федерація). Уже у XVII столітті представники роду Косачі походять від "польського коронного шляхтича" Петра Косача. Кілька членів цієї родини стали визначними постатями українського літературного та громадського життя у другій половині XIX-XX століть. Батько Лесі Українки, Петро, народився 1 січня 1842 року в місті Мглин. У родині було сім дітей, і Петро був старшим. Його мати померла, коли йому виповнилося 6 років. Відтоді дітьми і малим Петром опікувалась його тітка Параска, старша мамина сестра. Навчався у Чернігівській гімназії. Спочатку вступив на математичний факультет Петербурзького університету, а потім перевівся на юридичний. В результаті своєї участі у заворушеннях його виключили з другого курсу. Після цього він переїхав до Києва і вступив на юридичний факультет Київського університету. [42].

У товаристві українців, які відроджували національну свідомість, культуру, мову, і зустрілося майбутнє подружжя. "Косач мав таку скромну зверхність, був такої тихої вдачі, що трудно було уявити собі, що могло з'єднати цю гарну панночку з цим простим, невидатним чоловіком, - згадує Софія Русова, - Аж пізніше я оцінила П.А. Косача. Це була людина таких міцних переконань, така прямолінійна і шляхетна в своїй громадянській позиції, така добра до людей що мені стало зрозуміло, як розумна Дрогоманівна Вибрала саме його" [42].

Попри те, що Петро Косач був нащадком герцогського роду, крупним власником, маршалком повітового дворянства, шанованим чиновником на службі у царя, він усе життя всіляко сприяв розвитку української культури. Зі студентських років і до кінця життя був членом напівлегальної, а згодом – таємної організації "Стара Громада". Звісно, за радянської доби, під час активного формування образу поетеси - революціонерки Лесі Українки, постать батька намагалися максимально знівелювати. Унаслідок відсутності належної уваги з боку суспільства, а також через нелегальний характер діяльності представників Громади. документальних матеріалів про нього збереглося небагато. Хоча вже на початку навчання в Петербурзькому університеті

виявилася активна чітка громадянська позиція Петра Косача. У Київському університеті він стояв біля джерел громади. За спогадами його доньки Ольги Косач-Кривинюк: "З того часу і до кінця свого життя батько уважав українські справи своїми справами, цікавими, важними й рідними. Був чи не найактивнішим у всіх відношеннях членом Старої Громади, ретельним членом редакційної колегії "Киевской старины", давав кошти на українські справи і т.д." [42].

"Волхвичем" і "філософом" називали Петра громадівці, адже він був мудрим, виваженим, далекоглядним, обізнаним та стриманим. Мав надзвичайну пам'ять і славився повчальними і дотепними, цікавими розповідями. І, як біблійний мудрець, "приносив дари" заради прогресу української справи. Часто зверталися до Косача за фаховою юридичною порадою та допомогою у розв'язанні різних питань Поміщики обурювалися на нього за "псування" селян, та все одно "запрошували батька за орбітра на третейські суди між собою, бо всі знали батька яко бездоганно чесну й справедливу людину" [42].

Після укладення шлюбу у 1868 році, молоде подружжя Косачів оселилося у Звягелі, де чоловік виконував обов'язки голови з'їзду мирових посередників. В цьому місці Ольга Косачева (як її тоді називали) виявила зацікавленість народною творчістю та українськими традиціями. Перші записи фольклору, зроблені нею, були використані Михайлом Драгомановим та Володимиром Антоновичем у "Історичних піснях малоруського народу" та "Малоруських народних преданнях і розповідях" (обидва видані у 1876 році), а також Павлом Житецьким у "Очерку звукової історії малоруського нарiччя". Ольга Косач передавала тексти та мелодії народних пісень Михайлу Комарову, Миколі Лисенку, а також, в подальшому, Клименту Квітці У 1876 році вийшов друком альбом "Український народний орнамент (зразки вишивання, ткання, писанок)", який Ольга Косач упорядкувала, додаючи до видання глибокий передмовний науковий аналіз зібраного матеріалу, названий "Українські узори". Крім того, відома авторка була літературознавицею, етнографкою,

фольклористкою та видавчиною. Вона видає "Співомовки" Степана Руданського, надає фінансову підтримку журналу Михайла Павлика та Івана Франка "Громадський друг". Під її патронатом видавалися українські часописи "Рідний край" та "Молода Україна" в період з 1907 по 1916 роки.

Петро Косач виявився вправним господарем, який стежив за сучасним технічним устаткуванням свого маєтку. На своїй власній землі він вирощував різні види культур, включаючи зерно, овочі та тютюн, організовував сади, утримував різноманітну худобу і коней, а також будував необхідні сільськогосподарські споруди. Завдяки успішному веденню господарства він мав фінансові ресурси для задоволення потреб своєї родини та підтримки громадських ініціатив.

Ольга Косач цілеспрямовано готувала ґрунт, на якому зростали й розквітали таланти її дітей. Виховувала з них патріотів, громадян своєї землі. Олена Пчілка, так само як її батько колись, виявляла велику терпимість до поглядів своїх дітей і їхніх друзів. Не зважаючи на страх зазнати прикрих переслідувань, Олена Пчілка активно виступала за право здобувати освіту українською мовою в школах. У 1907 році вона, разом із Лесею Українкою, Павлом Житецьким і Миколою Лисенком, підписала звернення до міністра народної освіти Російської імперії, в якому просила дозволу на навчання рідною мовою. [2].

25 лютого 1871 року в місті Новгород-Волинському народилася Лариса Косач. Вона була другою дитиною з шістьох (Михайло Петрович Косач, Лариса Петрівна Косач-Квітка, Ольга Петрівна Косач-Криванюк, Оксана Косач-Шимановська, Микола Косач, Ізидора Косач-Борисова) в родині Косачів.

Косач був першим чоловіком, який взяв декретну відпустку. Коли Лариса народилася, Олена Пчілка захворіла на анемію і на півроку вирушила на лікування до Європи. Таким чином, батько залишився вдома з обома маленькими дітьми. Ольга Косач-Кривинюк згадує, що Леся "почала сильно слабнути" через штучне вигодовування. Тато прийняв рішення взяти відпустку спеціально для того, щоб доглянути Лесею, оскільки боявся, що інакше вона

загине. “Взявся пильно виконувати всі лікарські приписки і врешті досягнув того, що Леся не лише залишилася при житті, а й зовсім одужала та поправилася (набрала вагу)” [2].

Ларису в родинному колі звали Лося, і коли їй було п'ять років вона зажадала, щоб її називали Лесею. Уже з ранніх років, Леся була дуже старанною, мала здібності до шкільної науки. Батьки, бачачи це, попіклувалися про навчання дівчинки у приватних вчителів. У чотири роки Леся навчилася читати : це було зовсім не типово для дитини того часу. Вже через рік вона сама намагалася скласти короткі листи, які висилала своїй бабусі в Гадяч і своєму дядькові Михайлові Драгоманову за кордон. Отже, Лариса дуже рано познайомила з народною творчістю, такою як пісні та художні вироби. Їх мати часто водила дітей у різні села та містечка, де вони слухали зачаровано виконання веснянок селянами, які співали майже всім селом. Це вражало дітей, а особливо Лесею, яка сприймала це з великим захопленням. Багато пісень влилися в побут Косачів і стали улюбленими піснями. Леся була жвавою і допитливою, радісною, веселою дитиною, любила співати й дуже добре танцювала з братом „козака”. Коли дівчинці виповнилося п'ять років, батьки купують їй фортепіано. Вона не лише успішно володіла мистецтвом гри, а й сама брала складати музичні твори. Любила Леся й господарчу роботу. Вона завжди утримувала свій квітник і садок, самостійно обробляла й доглядала за ним . В шість років навчилася шити й вишивати, а згодом взялася мережити батькові сорочку. У вісім Леся написала першого вірша. Цей вірш, ”Надія”, сповнений зовсім не дитячим сумом, виник внаслідок глибоких переживань дівчинки, пов'язаних з арештом і засланням тітки Лесі, Олени Антонівни Косач письменниці та активної громадської діячки. Саме вона опікувалася впродовж нетривалого часу Лесею, коли батьки поїхали до Парижа на всесвітню виставку. Дівчинка звала Олену "тіткою Єлею", а їхнє спілкування сильно вплинуло на творчість майбутньої письменниці. [2].

У 1879 р. в зв'язку з переводом батька на службу до Луцька, туди переїжджає вся родина Косачів, у якій на той час уже було троє дітей. Того ж

року Петро Антонович придбав землю в селі Колодяжному поблизу повітового містечка Ковеля, почав розбудову будинків для сім'ї. У 1882 році завершився будинок, який пізніше назвали "великим", і сім'я переїхала до нього. В подальшому цей будинок отримав прізвисько "старий", оскільки був споруджений новий, трикімнатний будинок, відомий як "сірий", з великою вітальнею. У ній Косач на прохання дружини облаштував сцену де влаштовували домашні вистави та літературні вечори. Олена Пчілка згадувала, що її активна літературна і видавнича діяльність почалася саме в Колодяжному. Маєток Косачів називали Волинськими Афінами, бо тут збирався цвіт української інтелігенції: Старицький, Франко, Лисенко, Жебуньов, Модест та Орест Левицькі, Трегубов, Науменко, Беренштам, Карташевські, Цвітковські та багато інших. Культурні контакти розширювалися з цього місця до Києва, Петербурга, Варшави, Відня, Софії. Олена Пчілка безупинно підтримувала зв'язки з Галичиною та Буковиною, завжди наголошуючи на єдності культурних процесів між західною і східною частинами України. [42].

Колодяжне стало справжнім родовим гніздом Косачів. У селі поліська народна культура повністю поглинула Леся на якийсь час. Разом із братом Михайлом вона виконала важливу роботу, записуючи від різних людей велику кількість народних пісень. Кожний текст супроводжувався стрічкою нотного паперу з мелодією пісні. Ще у дитинстві Леся подорожувала до джерел, які збагатили її цінним матеріалом. Ці подорожі надали їй можливість створити високохудожні твори, зокрема чудовий твір "Лісова пісня". Все, що змальовано в цьому творі, вона вже добре знала з Полісся та Колодяжного, де виростала.

Леся щиро дружила зі старшим братом Михайлом. У родині Косачів їх називали спільним ім'ям – "Мишелося", адже з самого початку дитинства вони були нерозлучними: вони проводили багато часу разом, граючись і навчаючись. Сердечна дружба Лесі і Михайла єднала їх і у дорослому віці ця дружба продовжувала проявлятися в їх взаємній підтримці.

Леся вже змалку проявляла свою незвичайну природу. Її ігри вражали уяву, роблячи весь дім акторською сценою. Вона володіла мистецтвом гри на

фортепіано, вміла співати і танцювати, виробляти власноруч іграшки та вишивати. Зростаючи в атмосфері любові до української мови, культури, звичаїв і традицій, Леся брала активну участь у літературних та народних святах у родині, в яких часто виступала в якості сценаристки, режисерки та костюмерки. Дуже любила бувати на ярмарках і святах [2].

Багато нового дізналися діти Косачів у товаристві сільських дівчаток і хлопчиків, з якими залюбки гралися. Чудовий портрет Лесі залишила нам у своїх спогадах її колодяженська подруга Варвара Йосипівна Дмитрук, Варка, як звали її в дитинстві. “Понад сімдесят літ минуло з тих пір, - згадувала Варвара Йосипівна, - а й досі бачу її, як живу: худорлява лицем, з світлоруськими, догори зачесаними косами... Проста, сердечна. Коли хтось із дівчаток називав її “барішнею” чи “панною”, одразу поправляла: “Не барішня і не панна, а Леся... Просто звіть мене Лесею”. Не виділялась з-поміж нас ні одягом, ні поведінкою” [48, с. 15].

Приїзд родини Косачів до Колодяжного, демократизм і висока культура цієї сім’ї мали благодатний вплив на побут селян, їх духовний розвиток. Олена Пчілка впродовж всього життя була активним організатором свят до дня народження Шевченка. Вони проходили нелегально в родинях громадівців. Михайло і Леся також старалися прилучити своїх друзів-односельчан до набутків культури, прищепити їм любов до навчання, захопити мистецтвом. Місцем, де відбувалися такі “зустрічі з прекрасним”, був “Лесин білий домок”. Цей невеликий чепурненький будиночок був подарунком батька улюбленій доньці – щоб вона мала затишне місце для праці, творчості, музикування. У цьому будиночку, за спогадами Варвари Дмитрук, щорічно відбувалися шевченківські вечори. Леся і Михайло розповідали сільським дітям про великого поета, читали його вірші.

В Луцьку на Водохреща 1881 р. Леся вирішила вирушити на річку Стер, щоб спостерігати за святковим освяченням води, але в процесі незчаяно замерзла нога. Спочатку почали боліти права нога, а потім рука. Від болю Леся часто гірко плакала. Так почалася тяжка недуга – туберкульоз кісток, легень,

нирок, яка мучила поетесу все життя, і боротьбу з якою вона сама назвала "тридцятилітньою війною". Вже на ранньому етапі свого життя Леся Українка вивчила важливий урок: щоб уникнути сліз, треба замість цього сміятися. З подивом і пошаною пише про героїчну витривалість Лесі Варвара Дмитрук: "Направду, я не ждала, що така слабенька дівчинка витерпить і буде жити... Не любила, коли говорили про її хворобу. "Що ви мене хороните, - казала, - я ще житиму. Я так не здамся!". А коли все ж питаєш її: "Чи болить нога" – відповідала: "А я її не слухаю. Хіба її переслухаєш?" [48, с. 16].

Через свою хворобу Леся Українка не отримала освіти в гімназії чи іншому навчальному закладі. Попервах вона здобувала знання разом із братом Михайлом, наймаючи приватних вчителів для вивчення грецької та латинської мов, а згодом, завдяки матері, опанувала німецьку та французьку. З родиною Косачів спілкувалися драматург та корифей українського театру Михайло Старицький, відомий музикант Микола Лисенко. Під впливом освічених людей непересічний талант дівчини розкривався та вдосконалювався. Займаючись самотійно, Леся вивчила більше десяти мов європейських і слов'янських, серед них: французька, німецька, італійська, англійська, польська, болгарська, латина, грецька та ін. Досконало знала історію, світову літературу, філософію. Із зростанням інтенсивності хвороби, її дух ставав ще міцнішим, воля - непохитною, а бажання жити - ще виразнішим. Навіть усвідомлюючи труднощі та можливу короткість свого життя, вона рішуче вирішила рухатися лише вперед, з впевненістю в світле майбутнє та бадьорою, запальною піснею. За низкою фактів вимальовується невидима лінія зв'язків Петра Косача з впливовими колами Петербурга. Ймовірно, у середовищі "Громади" та її різних осередках, розпорошених у багатьох містах Російської імперії, існувала конспіративна структура державних службовців. Їхнє завдання полягало в полегшенні вирішення актуальних питань та, можливо, у зменшенні тиску та репресій проти діячів українського руху. Можливо, Петро Косач належав до цієї групи, і тому завжди намагався залишатися в "тіні", оскільки не мав права виступати публічно, щоб уникнути загрози для справи однодумців і не завдати

шкоди талантам у своїй родині. За спогадами його доньки Ольги Косач-Кривинюк: "Батько наш не чинив ніколи ніяких перепон проти того, що мати виховувала всіх дітей українцями, що наша родина, мало не єдина інтелігентська родина, була суто українська. Це відбивалося на його службовій кар'єрі, однак він вважав, що так повинно бути і ніколи нічим не протривився тому" [2].

Леся виявилася найбільш вдалою серед усіх шести дітей Косачів і вродою, і характером, і звичками, і це особливо визначало її схожість з батьком. Обидва вони були врівноваженими, безмежно добрими, стриманими та терплячими, і володіли великою силою волі. Поступи із поблажливостю стосовно інших, але не по відношенню до себе, були для них характерні. Важко уявити, щоб вони схвалювали нечесні дії, і обидва вони відкидали жадобу, зажерливість, користолобство та інші негативні риси. Обидва цінували людську гідність в надзвичайний спосіб. Петро Антонович Косач любив усіх своїх шістьох дітей, але таки "особливо був ніжним до Лариси". "Любив і шанував її завжди безмірно". Листи батька пронизані тривогою за здоров'я доньки, її негараздами й радістю з приводу письменницьких успіхів [6].

Аналіз історії родоводу, біографій батьків, духовний клімат родини показує як з дитинства у свідомість майбутньої письменниці закладалися факти історико-культурного значення, які допомагали збагнути власну особистісну причетність до історії українського народу. Розкрито особливості виховання та освіти, які виступили підґрунтям письменницької, перекладацької та фольклористичної діяльності Лесі Українки.

1.3 Творчі зв'язки Лесі Українки та її сучасників

Даний підрозділ покликаний розкрити роль оточення поетеси в її житті та творчості, становленні світоглядних уявлень, окреслити найбільш впливові зв'язки.

Іван Франко, у своєму листі 1898 року, наголошує, що феномен Лесі Українки є безперечним результатом інтенсивної духовної праці над освітою,

вивченням мови та віршової техніки. Він вбачає, що саме життєві досвід та зовнішні впливи значно вплинули на її творчість, вказуючи, що дядько Драгоманова мав вирішальний вплив серед цих факторів [1, с. 107]. Розпочалося все ще в дитячі роки. Як згадує сестра Ольга, коли до них у гості приїздив Драгоманов (сам чи з родиною), у малої Лариси та її брата Михайла “встановилося відношення до цього дядька, як до якогось ідеалу” [14, с. 38]. У їхніх розповідях він був “і розумний, і дотепний, і веселий, розказував надзвичайно цікаво, вчив і навчив їх плавати в Случі..., строїв різні штуки, правив жарти, разом з нашим батьком дядько складав *ex tempore* (негайно, без підготовки) різні віршовані жарти та прикладки” [14, с. 38]. Ольга Косач-Кривинюк особливе місце в біографії сестри відводить стосункам з дядьком.

Того ж року коли Драгоманов виїжджає закордон розпочинається листування малої Лариси Косач з родиною Драгоманових з ініціативи п’ятилітньої Лариси, це підтверджує, що епізод від’їзду справив на неї сильне враження.

Перший політичний емігрант у Російській імперії в період еміграції 1876-1895 роки проживав у Відні, Женеві, Парижі, Софії. Михайло Драгоманов, створивши осередок української еміграції в Женеві, був засновником Вільної української друкарні. Поза псевдонімом "Українець", він використовував інші імена, такі як "Волинець", "К. Василенко", "М. Галицький", "М. Гордієнко", "П. Кузьмичевський", "П. Петрик" та "Чудак". Михайло Драгоманов є засновником української зарубіжної періодики та видавав у Женеві перший безцензурний український громадсько-політичний та науково-літературний збірник під назвою "Громада". Цей збірник випускався протягом 1878-1882 років і визнається значущим в історії української преси. Відомий також своєю науковою та літературною діяльністю, Михайло Драгоманов залишив понад дві тисячі творів з історії, фольклористики та літературознавства. Його праця "Чудацькі думки про українську національну справу" є важливим документом для дослідників у галузі української історії. Останні шість років провів у Болгарії. Отримавши запрошення від тамтешнього уряду в 1889 році, Михайло

Драгоманов прийняв посаду професора на кафедрі всесвітньої історії в нещодавно заснованій Вищій школі у Софії (пізніше він став університетом). Він встановив свою школу фольклористики в цьому навчальному закладі та здобув великий авторитет в місцевій демократичній громаді.

Так, Леся вирішує листуватися з дядьком, щоб привернути увагу особи, яка зацікавила її уяву. На думку Тамари Гундорової, упродовж всього листування з Драгомановим поетеса грала різні ролі, стараючись привернути його увагу то проектуючи й випробовуючи на ньому навмисно витворений образ себе, представляючи себе то як невпевнену дівчинку через обмежену освіту, то як розвинену і освічену молоду людину. Вона також активно цікавилася політикою і демонструвала готовність допомагати, що робить її універсальною товаришкою та колежанкою. Отже, можна вважати, що у період учнівства Леся Українка виступала як помічниця дядька і проявляла різні фасети своєї особистості. Павлик називає її “правою рукою” Драгоманова, на що дівчина відповідає дещо іронічно, що “багато чести для мене зватись правою рукою дядька, добре було б як би мене можна було назвати одним пальцем на його руці, а то вже велика претенсія. Більш він мені потрібен ніж я йому, се певне” [21, с. 342].

За спогадами Ольги Косач-Кривинюк десь 1877 року, коли в сім'ї Драгоманових народилася друга донька, бабуся пожалкувала, що не хлопчик, на що Леся виголосила слова, які можуть слугувати ключем до її усієї творчості: "Чи не людина ж дівчина? Вона ж народжується від людей. Дівчата не призначені лише для краси на світ. Також бувають ті, хоч і не красиві, але розумні й здатні до всього!" [14, с. 30]. Олена Пчілка, у листі до Драгоманових, зазначає, що її донька, очевидно, висловлювала свої думки про себе, вважаючи, що вона здатна на багато речей. Однак, Ольга припускає, що сестра “казала так собі на потіху”, бо часто чула про себе, “ніби вона не гарна, нерозумна” в порівнянні з яскравим, показним Мішею [14, с. 31]. Багато згадує про цей контраст сестра, щоб показати перетворення Лариси з некрасивої та нелюбої дівчини на символічну постать Лесі Українки. Брат Михайло – перша дитина,

“вродою гарний, вдачею яскравий, показний” [14, с. 39], з феноменальною пам’яттю, ефектний, мамин мазунчик. Лариса на противагу “вродою – негарна, вдачею – не яскрава, не показна” [14, с. 40]. Очевидно, що всі ці уявлення існують у переказах, адже Ольга молодша за сестру а шість років. Ольга Косач – Кривинюк пише з перспективи вже прожитого життя Лесі Українки, маючи повну свідомість щодо долі та досягнень сестри. Окрім контрасту “брат-сестра” у дещо агіографічній (властивій розповідям про життя святих) хронології Ольга Косач-Кривинюк вживає протиставлення “материна-батькова дочка”. Особливо травмувала, пише вона, в дитинстві Лесю матерна неувага і критика [14, с. 40]. Компенсує таку нелюбов, любов братерська й мало не цілковите ототожнення з братом.

А дядько в такій ситуації міг служити над-ідеалом. Невідомо, як відбувалося листування, чи відбувалося взагалі Лесі і Михайла Драгоманова до 1888 року. Однак сімнадцятилітня племінниця щиро рада листу від дядька: “Ви своїм листом якось привернули мене до себе ще більше ніж перше, бо перше я таки трохи боялась писати до Вас” [21, с. 56]. Вона соромиться, що не має сталої освіти та мало читає, перепрошує за це. Вона одночасно згадує Жоржа Санда, Льва Толстого, висловлює свою антипатію до школи натуралістів, невдоволення “безпросвітною бридотою” Емілі Золя та відмовляється визнавати Толстого через “містицизм”. Ніби при новому знайомстві Лесю, уже не дитина, представляє себе дядькові: “Я знаю, що Ви мене не забули, хоч я може й не така тепер, якою Ви мене пам’ятаєте, я поспробую сама себе описати. Я лицем і подобою здається мало змінилась, хіба що не така дуже білява, як була, характер мій, я й сама бачу, якийсь скритний, хоч мені й самій це не подобається...”[21, с. 56]. Схоже, дівчина комплексує і почувається самотньо: “У мене виходить жарт тоді, коли я хочу говорити поважно, а коли я хочу говорити щиро, то це теж якось не так виходить і від усього я не можу відчепитись навіть при розмові з мамою і Мішею, а вже з другими, то нічого й казати” [21, с. 56].

Взагалі, Леся виявляє бажання обмінюватися інтелектуальними думками з Драгомановим. Здається, не без його впливу, вже наступного року в листі до брата, вона виражає свої думки та переконання, які можливо формувалися під впливом цих обговорень. Відгукнувшись на задум видання українських перекладів світової літератури, ставить “драгоманівське” питання: “Для кого писати?” [21, с. 75].

Саме Драгоманов стає для Лесі провідником у світ високої літератури, антропології та політики, що засвідчують його листи до племінниці. Михайло Петрович консультував Лесю Українку щодо того, як записувати народні пісні, інформував про наявні переклади Рігведи різними мовами, рекомендував вивчати англійську, просив дещо перекласти для себе, зокрема з Кардуччі (вона на той час вивчала італійську) та Ісаї (Леся зізнавалась, що хоче писати на біблійні теми). Особливо детальними є його коментарі щодо книжок з історії Ізраїлю, християнської церкви й раннього християнства. Далі розмова з “любою Лесічкою”, як він називає племінницю в листах, переходить на поле політики, ситуації на Галичині, радикалізму, а також перекладів і творчості самої Лесі Українки. Детальність і серйозність порушених у листуванні тем засвідчують, що дядько сприймав племінницю, як серйозного бесідника; навчав і ангажував її як союзницю і помічницю.

Так, в кінці 1880-х років Леся Українка відчувала глибокий захват ідеями Михайла Драгоманова. В цей період Драгоманов систематично критикував романтичне українофільство, вказуючи на необхідність європеїзації української культури. Він підкреслював, що національна ідея повинна вирости з демократичних, гуманістичних і просвітницьких ідей, що розвиваються на Заході. Шлях до цих ідей йде через знання іноземних мов і прямі зв'язки з європейськими культурами та рухами, а не через посередництво російської мови. Це бачення Драгоманова сильно вплинуло на Лесю Українку, яка сама почала поділяти ці погляди і віддавати перевагу західноєвропейським культурним впливам [1, с. 118]. Михайло Драгоманов вважав, що українське письменство не зможе зміцнити свої позиції, доки українські письменники не

будуть взаємодіяти зі світовими культурними течіями, особливо тими, які існують у Західній Європі. Він підкреслював важливість безпосереднього отримання новоутворених ідей і почуттів із Заходу, а не через посередництво російського письменства чи впливу Петербурга та Москви. Такий підхід спрямований був на уникнення російської цензури та відокремлення української літератури від російських впливів. [1, с. 118].

Драгоманов уже від 1870-х років неодноразово наголошував на космополітичному характері європеїзму й визнавав, що його перебування в Західній Європі переконало його у тому, що саме європейська культура, або космополітизм, який враховує різноманіття національних варіацій загальних ідей та форм, є найкращою основою для українських автономних стремлінь. Він вбачав, що наукова та політична діяльність повинні базуватися на інтернаціональному фундаменті, щоб сприяти розвитку української самостійності та самовизначення. [4, с. 29-30].

Леся Українка, слухаючи Михайла Драгоманова, виявила самостійність і навіть висловлювала свою критику щодо російських письменників, зокрема Льва Толстого. У своїй програмі європеїзації української літератури вона відрізнялася від поглядів Драгоманова, не ставлячи акцент на поширення книжок для народу, але покладаючи основний натиск на високу європейську культуру. Список авторів і творів, який вона укладає для перекладу, дуже амбітний: від Петрарки до Леконта де Ліля, причому літераторка наполягає: “Треба конче перекладати з первотвору, бо инакше може вийти щось зовсім далеке і неподобне” [21, с. 75]. Хоча Драгоманов в 1870-х роках наполягав на тому, що українською варто перекладати передусім твори народного епосу, казки Андерсена, оповідання Жуля Верна, романи Еркмана-Шатріяна, у яких фальшиво-солодкаво, але досить реалістично зображалося життя французького села, та “інші приступні для широких народніх мас твори світової літератури” [1, с. 120]. “Цією дорогою вірніше доберемось і до Аристотеля і Шекспира”, - твердив він [1, с. 120].

У листі до Драгоманова 1890 року, ще будучи дев'ятнадцятилітньою дівчиною, Леся Українка виявляється достатньо відважною, щоб мати власну думку і виступати проти популярних ідей, що були близькі до поглядів її дядька. Вона не лише зізнається, що дехто з київського кола знайомих закидає, ніби в її віршах немає “міцної традиції”, що бракує “громадських тем” і забагато романтизму, але й відстоює свою ідентичність. “Ба, що ж робить, хоч і так! Десь моя муза вдалась така нетенденційна і вбога, а може й те, що я так незручно вимовляю свої ідеї, - бо таки сподіваюсь, єсть у мене якісь там ідеї” [21, с. 106]. Їй дорікають, що “ховається від “народніх” тем і складу мови народньої”, лізе в “літературщину” та “інтелігенствує”, але письменниця борониться і аргументує свою позицію: “Але тут певне вся біда в тому, що я інакше розумію слова: народність, літературність та інтелігенція, ніж їх розуміють мої критики” [21, с. 106]. Накреслюється розрив із попереднім українофільським поколінням, що застрягла в псевдоромантизмі й народності; їй докучають типові для “старших” діячів-українофілів, включаючи Драгоманова, суперечки. Так починається несвідомий бунт Лесі Українки проти романтичного періоду київського українофільства й львівського народовства, а підспудно – і проти епохи позитивізму, і проти старшого покоління. Між ними стається розрив. Леся відкидає російську літературу вроді Успенського, відкидає західний натуралізм Золя, який вплинув на Драгоманова. Вона протиставляє натуралізм своїй концепції новоромантизму і називає “бідною” українську літературу, яка “поневіряється через різних Нечуїв, Кониських, Чайченків і т.п. “корифеїв”, які взоруються на натуралізмі [21, с. 157].

Вплив Михайла Драгоманова в житті Лесі Українки важко переоцінити. Їхнє листуванням, а також відвідини Лесею дядька в Софії перед самою його смертю значною мірою сформували її світогляд як письменниці і громадської діячки.

Аби зрозуміти наскільки добірним було товариство Лесі Українки, варто лишень згадати її найкращу подругу – Людмилу Михайлівну Старицьку-

Черняхівську (1868 -1941) – українська письменниця, літературний критик, громадський діяч. Народилася майбутня письменниця в Києві, у старовинній козацько-шляхетській родині. Батько – відомий літератор і громадський діяч Михайло Петрович Старицький, мати – Софія Віталіївна (в дівочтві – Лисенко), рідна сестра ушавленого музики Миколи Лисенка. За часів навчання в Київському університеті, Михайло Старицький зустрівся з молодшою сестрою Михайла Драгоманова, Ольгою (згодом, за чоловіком, Косач).

Ці три родини — Старицькі, Лисенки, Косачі, та їхні нащадки були нерозривно зв'язані між собою — як друзі, так і співробітники в різних справах і громадських ініціативах і бачились, і радились, і зустрічались вони мінімум щодня, а частіше навіть багато разів на день, вони спостерігали одне за одним через свої вікна і взаємодіяли так часто, як це було потрібно і бажано. Леся називала цю велику компанію “Наші сполучені штати”. Старицька-Черняхівська згадувала: “Мабуть, були ми знайомі з Лесею з самих дитячих років, бо родини наші, себто Косачів і Старицьких, хоч і не були рідні по крові, але по душі були ріднішими рідних” [44, с. 12]. Свої перші твори в альманасі “Перший вінок” Леся і Людя, як називали Людмилу рідні та друзі, надрукували разом. “В наших обох родинях Старицьких і Косачів панував особливий літературний дух; тому, хто мав хоч іскру талану, не писати тут було цілком неможливо”, - розповідає Людмила Старицька-Черняхівська. “Була ще третя родина, яка сама не займалася літературою, але відчувала всім серцем найслабший імпульс українського життя, побожно шанувала українське слово, цінувала кожную молоду силу”, – так Людмила Михайлівна презентує родину Михайла Лисенка і, не забуває пригадати про “одірваного від рідного краю, та не одірваного від його життя” Михайла Петровича Драгоманова [44, с. 14-15].

Леся відносилася до Михайла Старицького як до вчителя, визнаючи його внесок у розвиток української літератури. Вона зазначала, що її власна робота була б набагато важчою, якби довелося працювати на неораній літературній ниві.

Саме з Людмилою Старицькою, старшим братом Михайлом Косачем, Володимиром Самійленком, Євгеном Тимченком, Олександром Судовшиковою (літературний псевдонім – Грицько Григоренко), Маргаритою Комаровою, Максимом Славинським, Іваном Стешенком, Олександром Черняхівським – майбутнім чоловіком Людмили Старицької – Леся складе гурток передової молоді, названий “Плеядою”. Програму товариства наведено у відомому листі Лесі Українки до брата Михайла, датованому груднем 1889 року, де поетеса подає і список тих авторів світової літератури, яких мають перекласти українською мовою “плеядівці”. У день кожен навчається або заробляє насущник і уперто працює над перекладами, а вечорами збираються в молодих Косачів на вулиці Тарасівській, у старших Лисенків на Рейтарській, або в Старицьких, котрі ніяк не могли нагріти собі місця й кочували з однієї київської вулиці на іншу. П’ють чай з тістечками, музикують, хлопці фехтують на рапірах у садочку. Прибуває старше покоління: Михайло Старицький, Микола Лисенко, Олена Пчілка, Олександр Кониський, - і починаються літературні й політичні суперечки, які закінчуються тим, що молодь бере до рук олівці, хтось кидає одне слівце, наприклад, “хмара”, і кожний мусить написати новелу на цю тему. Вже аж по півночі твори зачитують, обговорюють, автор кращого з них отримує приз. Весело, гамірно, натхненно [44, с. 29].

На засіданнях літературно-мистецького гуртка, жартома названого “Плеядою”, зароджується співпраця між Лесею і Максимом Славинським. Народжений на Київщині (містечко Ставище) Максим Славинський (Славінський) (1868-1945) був сином садівника графині Браницької. Навчався в Другій київській гімназії, потім – в Київському університеті святого Володимира. Вивчався дуже успішно і з захопленням, особливо в іноземних мовах, які стали йому в нагоді у подальшому. Здобувши блискучу освіту, працював як кореспондент і редактор у різних виданнях. Коли Ларисі Косач було ще тільки п’ятнадцять, сталося її знайомство з вісімнадцятирічним Максимом Славинським. Відбулась ця подія в Колодяжному. Відтоді Лариса і Максим стали близькими друзями. Дехто з дослідників твердить, що Лариса й

Максим не просто дружили, а й любили одне одного. Та достовірно те, що спільні інтереси на багато літ поєднали їхні долі. Обоє домовилися перекладати ліричні шедеври з "Книги пісень" німецького поета Генріха Гейне. Протягом усього життя Лесі Українки вони присвячували себе цьому завданню. Натхненна праця двох талановитих особистостей увінчалася успіхом, що стало неординарним явищем не тільки в рамках діяльності "Плеяди", а й в українській літературі загалом. Дуже гарно відгукнувся на вихід збірки "Книга пісень" і Михайло Драгоманов, єдине, що він скритикував, що, не змогли ці добрі за своєю натурою люди передати злість Гейне в своїх перекладах [12].

Максим Славинський був однією з перших закоханостей Лесі Українки в своєму житті. Він теж дуже приязно ставився до неї, багато років їхнього спілкування були надзвичайними. Навіть, коли Славинський завів свою сім'ю, все ж Леся і Максим лишались друзями. Максим Славинський, як і Леся Українка, був щирим патріотом [12].

Влітку 1897 року, традиційно проводячи літо в Ялті, поетеса вперше зустріла молодого, захопленого марксиста з Білорусії Сергія Мержинського (1870-1901), який також страждав від туберкульозу, тільки легень. Між ними зав'язалась дружба, Леся часто захоплено писала про нього в листах, він приїздив в гості до її родини. Здається, що Леся Українка бачила у цьому молодому чоловікові, який віддавав себе служінню народу, світло "зненацька проміння ясне", яке запалювало "люди робочі". Мержинський дійсно був фанатично налаштований у пропаганді марксизму, створенні соціал-демократичного гуртка вибраних, світлих, ідеальних особистостей. Леся щиро цікавилася його політичними поглядами, та літературознавець Юрій Лавріненко наголошує, що справжній інтерес у неї викликав сам Мержинський, що "зв'язок інтимно-романтичного і, мабуть, платонічного характеру з Сергієм Мержинським даремно інтерпретують як зв'язок політичний" [41].

В останні роки життя Мержинському було зовсім зле. Тривога за здоров'я сердешного друга погнали дівчину взимку 1901 року в далеку дорогу, до його одра. У той час письменниця, вже виснажена хворобою та усвідомлюючи, що

Сергій не відчуває до неї кохання, все ж сиділа поруч з його ліжком. Оскільки Мержинський не був у стані писати, він диктував Лесі Українці листи до своєї коханої жінки, Віри Крижанівської. Леся особисто зверталась до Віри листом: “О Вас он вспоминает часто и с особенной теплотой. Как жаль, что Ваши письма до него не дошли! Это доставило ему много горьких минут... Ваше письмо и карточка обрадовали его почти до обморока (вот как иногда выражается радость!), [...] Теперь с нетерпением ждет обещанного Вами “большого письма” и все обсуждает причины, отчего этого письма нет. Неужели он так и не дождетя его?” [6].

В стані крайнього напруження, біля ліжка хворого, за одну ніч була створена драма "Одержима", яка отримала велике визнання. Уже набагато пізніше в листі до Франка поетеса напише, що то була така ніч, „після якої – певне довго буду жити, коли вже тоді жива осталась” [21, с. 524]. Відтепер драматична напруга стане характерною рисою письма Лесі Українки.

В березні 1901 року після смерті Сергія Мержинського Леся Українка повернулася до батьків в Київ. Втрата сердешного друга негативно відбилась на її здоров'ї. Вона вдягала чорне, одяг "в сумовинні". Влітку хвора на сухоти Леся Українка поїхала на Буковину. Побувала на Гуцульщині, в Карпатах. Відбулися її незабутні зустрічі з Ольгою Кобилянською, Іваном Франком, Василем Стефаником. Поетеса вражала письменників своєю ерудицією, високим патріотизмом і рідкою скромністю. Вражливі моменти та благословенний край з його цілющим повітрям та чарівною природою допомагали Лесі Українці відновлювати сили. Саме в Карпатах народжувалися поезії, які вона віддавала пам'яті Мержинського.

Приятельські і дружні стосунки, просоченні теплотою і ніжністю, почались у Лесі Українки з Ольгою Кобилянською (1863-1942) з критики Ларисою Косач-Квітки повісті „Лорелай” (попередня назва „Царівни”, яка була написана Кобилянською і про яку поетеса (як стверджує в своєму дослідженні Тамара Гундорова “Леся Українка. Книги Сивілі”) почула від Михайла Павлика, учня і соратника її дядька. „Лорелай” відразу „зачепила” [1, с. 168].

Цікаво відзначити, що перше знайомство Лесі Українки та Ольги Кобилянської відбулося "літературно" за межами України. Видно, що вони змогли впізнати одна одну та відчути внутрішню близькість і спільні цінності лише поза межами рідної країни. Однак власне листування розпочалось дещо пізніше. Рання кореспонденція не зберіглася. Складається, однак, враження, що першою написала Леся Українка, а Ольга Кобилянська відповіла, і вже у травні 1899 року, перебуваючи на лікуванні в Берліні, Леся Українка напише Кобилянській, називаючи її "дорогою і шановною товаришкою" [21, с. 125]. У листах Кобилянської, її постать для Лесі постає такою ж, якою поетеса уявляла її на основі її творів. У їхньому листуванні висвічуються теми, пов'язані із долею жінки-письменниці та її пошуками самореалізації на літературній арені.

Важливим є те, що Леся Українка розпізнала унікальність Ольги Кобилянської як письменниці в українській і, як зокрема, сама вона пише, «галицькій» літературі, де досить критично сприймався екзотичний стиль буковинської авторки – жінки [1, с. 170]. Ще не бачившись особисто з Кобилянською, Леся Українка пише їй про себе досить особисті речі. Кілька разів у листі назвала себе „інвалідом”. Так відверто, як невідомій Кобилянській, Леся не дозволяла нікому, навіть рідним, розкрити свої справжні почуття, оберігаючи їх від переживань.. Кобилянська є для нею ідеальною товаришкою і співбесідницею – невідомою, яка знайома з творів, а водночас залишалася далекою і теж зануриною в творчість як і сама поетеса. Лариса Косач потребує такої бесіди й такої щирості – занадто багато вона страждала, переборювала біль, була самотньою, - і розповісти до цілковитого самооголення, вона не могла навіть рідним [1, с. 171].

У наступному листі який вона пише з Берліна Леся Українка розповідає про себе детальніше, іронізує, повертаючись до свого звичного тону, рекомендує себе й свою «хронічну» натуру: „справді у мене все хронічне, і хвороби, і почування. Як анемія, турбекульоз, істерія так і приязнь, любов і ненависть” [21, с. 134]. І додає: „Через те і наше товаришування, сподіваюсь, буде хронічним”, нібито передчуваючи, що так насправді й буде. В ізольовані

періоди вони продовжували листуватися з 1899 до 1913 року. Останній лист до своєї коханої товаришки, яку Леся Українка часто називала в своїх листах, вона написала на початку травня, трохи більше ніж за два місяці до своєї смерті.

У своїх листах вони докладно обговорювали поїздку Кобилянської в Україну. При цьому це подорож стає вже національним питанням, а не тільки особистою. У листах їхні обговорення виходять за рамки звичайних тем і надають окрему акцію "чудним, непростим відношенням до жінок". Леся Українка вказує на погляди та упередження щодо жінок у галицькому суспільстві, де їх оцінюють зверху вниз або знизу вгору, не допускаючи нарівні [21, с. 135].

Особиста зустріч із Ольгою Кобилянською справила на поетесу значний вплив, вона хоче прочитати „Некультурну” й вже у грудні 1899 року виступає в Києві з рефератом про українських письменників на Буковині, де чи не головну увагу приділяє новій товаришці. Важливим було те, що на основі творів Кобилянської Леся Українка формує стиль новоромантизму, який був не лише звернений до емансипації – бажання свободи та протесту особистості проти середовища, яке перешкоджає самореалізації, - але й такий, що включає „попри ins Blau” - устремління за межі реальності, досягнення повного буття, злиття з ідеалом і ствердження його у житті. [1, с. 175].

Спілкування двох жінок набуває інтимного відтінку й довіри, воно схоже на порозуміння споріднених Платонових душ. Після смерті Мержинського Леся Українка щиро прагне заспокоєння, тож в одному з листів до Ольги вона говорить про нестримне велике бажання поїхати до неї в зелену Буковину. Уже за місяць, у квітні, вона їде до Львова, а звідси - до Чернівців. Сама поїздка стане сублімацією пережитої в Мінську травми [1, с. 180].

Тут, в Чернівцях, виникає їхня справжня близькість, народжуються довірчі бесіди про те, що дозволено жінці, а що – чоловікові, зринають приватно-інтимні ймення „хтось” й „хтосічок”, „когось білесенького” і „когось чорнесенького”, в щирому спілкуванні вони говорять про «поза втомлених коней» і гіпнотичні «паси» та масажі, якими подружки знімають одна в одній

напади істерії. Ці масажні „паси” - погладжування, постукування, розтирання – Леся передає графічно хвилястими лініями, рисками та крапками у своїх листах. Перебування в Чернівцях повертає Лесею Українку в добрий гумор і надає сил. Подруги діляться творчими планами і читають одна одній свої твори, а Кобилянська навіть переписує для подруги чернетку, народжену в Мінську драматичної поеми „Одержима” (Леся називає її в листуванні „Міріам”, а також однією із своїх „дітей”). [1, с. 182].

Питання про «жіночу культуру» стає досить актуальним, зокрема у зв'язку з тим, що поширюється феміністичний рух. Справді, і особиста дружба, і творчий внесок Лесі Українки та Ольги Кобилянської свідчать про актуальність та культуротворчий потенціал жінок в літературному світі. Їхня взаємодія і творча співпраця підкреслюють важливість жіночого внеску в розвиток літератури та культури загалом. Вплітаючи багато суб'єктивних і навіть інтимних моментів, зосереджуючись на духовних, емоційних та інтелектуальних вимірах жіночого досвіду. Це свідчить про їхнє бажання переосмислити традиційні ролі та стереотипи, вносячи власний внесок у культурний діалог. Такий підхід до творчості та взаємодії свідчить про те, що вони не тільки створювали літературні шедеври, а й активно формували свою ідентичність як творчі особистості в контексті чоловікоцентричного суспільства того часу спроможності статей і постає культурним феноменом [1, с. 186]. Письменниця формулює ідею модерністської «високої» культури, зараховуючи свою товаришку і себе до її творців. Образ Ольги Кобилянської відлунює в багатьох жіночих постатях письменниці: Кассандрі; Долорес; Йоганні; Хадіджі; Мавці. Дзеркалом стосунків і характерів обох жінок, є твір „Камінний господар”. Так сталося, що про його йдеться в останньому листі до Кобилянської написаний Лесею Українкою. В ньому вона пише, що хотіла б зробити в „Камінному господарі” головною героїнею Долорес, а не Анну: „Долорес ближча мені по душі” зізнається авторка [22, с. 673]. Долорес це також образ автобіографічний, але значною мірою це й дзеркало в якому відбивається образ її дорогої товаришки [1, с. 201].

Стосунки Лесі Українки і Ольги Кобилянської є сублимацією їхнього зв'язку - перетворення своєї близькості на образи, які постають з текстів обох письменниць. Цей союз є своєрідною формою самозахисту жінок в патріархальному світі, де домінує структура чоловічої свідомості та культури.

Викликом видавався зв'язок Лесі Українки з Климентом-Квіткою багатьом сучасникам. По-перше, він виглядав помітно молодшим за неї; їх вікова різниця становила кілька років. Незважаючи на тогочасні традиції, навіть серед передової української інтелігенції, вони жили у громадянському шлюбі, який не був освячений церквою. Це викликало неприйняття навіть з боку батьків Лесі. У її відповіді на лист батька, датованої липнем 1901 року, знаходимо: “Мені дуже дивно, що ти пишеш мені “не удерживай Квитку, пусть едет в Швейцарию”. Коли се я кого удерживаю? І чого б мала удерживать в данім разі? Се зовсім залежить від його волі і потреби, куди їхати, а куди ні, і я нічого йому радити не буду. Не бачу теж причин, чого б я мала забороняти йому бути там, де я” [21, с. 291].

Леся та Климент познайомились у 1898 році в Києві під час одного з вечорів університетського літературно-артистичного товариства. Юнак, який був вкрай захоплений українською народною піснею, вразив вже відому поетесу. Сім років він навчався музиці в приватних київських школах. Його потяг до збирання народних пісень, фольклору, до музики підтримував видатний композитор Микола Віталійович Лисенко. Здобуття освіти Климент Васильович-Квітка продовжив в Університеті Святого Володимира, де якийсь час працював навіть концертмейстером хору. Тоді ж підготував і видав перший збірник записаних ним народних пісень. Леся добре розуміла важливість професійної роботи зі записом та вивченням народної творчості. Таким чином, інтерес Квітки до музичного фольклору та його експертні знання привернули її увагу. Леся запропонувала йому записати пісні, які вона знала, і перші записи з голосу Лесі Климент здійснив вже тоді. І він продовжував робити це протягом усього їхнього спільного життя. Познайомились вони в роки трагічної дружби чи роману Лесі Українки з Сергієм Мержинським, тогочасні стосунки з

Квіткою залишалися на рівні приязні та дружби. На найвищий щабель вони перейшли після смерті Мержинського. Щира приязнь Квітки врятувала Леся від "апогею смутку", як сама поетеса описала свій стан того часу. [41].

Слід сказати, що Олена Пчілка була категорично проти всіляких відносин її дочки "з якимось жебраком". В грудні 1902 року листом до сестри Ольги Леся розповідає, що хоч і не часто отримувала листи від матері, та були вони "з добрим настроєм і врівноважені", але: "раз у мами пробилося якесь несправедливо напасливе відношення до Кльоні". І в цьому ж листі виявляє певність, що "ревность материнська" не змінить відношення Лесі до Климента, "хіба що в напрямі ще більшої прихильності" [6].

1903 році Леся приїздить до Квітки в Тбілісі, де він працював у суді дрібним клерком. Невдовзі стали жити цивільним шлюбом. Церковний шлюб вони взяли лише через тиск родини та службове становище Квітки аж у 1907 році. Молоде подружжя не отримувало допомоги від Лесиних батьків. Це свідчення про те, як Климент Квітка, щоб забезпечити кошти на лікування своєї хворої дружини, працював наполегливо і заробляв гроші самостійно. Леся Українка також старалася вносити свій внесок у сімейний бюджет. Однак інколи фінансових ресурсів бракувало, і вони вдалися до різних зусиль, таких як продаж цінних речей, щоб забезпечити необхідні кошти. Це свідчить про труднощі, які вони переживали, і вказує на готовність вживати різноманітні заходи для забезпечення лікування та фінансового благополуччя родини. "Я все-таки при сьому всьому не почуваюся нещасною, і якби Кльоня не мав тенденції вдаватися до лихварів, то я б ще не такі злидні, жартуючи, прийняла, бо вони якось ні на настрою, ні на наших відносинах не відбиваються..." [6]. За життя в шлюбі Леся незмінно підписувалась – Леся Косач-Квітка. В тодішньому провінційно-колоніальному Тифлісі, де працював Климент-Квітка, Леся Українка не обмежувалася лише своїми літературними рукописами, але й віддавала ретельну увагу переписуванню текстів для свого чоловіка. Вона не тільки копіювала його наукові студії, але й ті документи, які йому доводилося складати в якості чиновника Російської імперії. Така діяльність вказує на те, як

Леся активно підтримувала і сприяла професійній діяльності свого чоловіка, виконуючи рутинні обов'язки та допомагаючи в його службовій роботі.

Попри ніжність та увагу одне до одного про пристрасне кохання між Лесею і Квіткою, вважають її сучасники, не йшлося. “Лесине замужество було не зрозуміло. Квітка моєї молодості, він був гарний хлопець, спосібний, добре грав на фортепіано. Чи кохала Леся його? Воно не випадково на те і повідомлення про її заміжність було несподіванкою. Можна сказати, що Леся зробила його, впливала на нього”, - як згадувала Аріадна Труш. Сестра Ольга критично писала у своїх спогадах, що Квітка “не належав до людей, що люблять чи вміють “окриляти” інших, слабкіших в чомусь за них”. Вона підозрювала, що саме через нього Леся Українка припинила грати на фортепіано [41].

Листи Лесі Українки до Климента Квітки – небагатослівні та стримані, переважно про погоду та здоров'я – також контрастують з яскравими, емоційними і дуже відвертими листами до сестри, матері та Ольги Кобилянської [41].

Досить помітною є роль близького оточення у формуванні культуротворчості Лесі Українки. Наголошено, що частиною ідентичності Лесі Українки став духовний, моральний та ідейний досвід, здобутий від Михайла Петровича Драгоманова. Виявлено, що народження творчості через травму може бути специфічним аспектом творчого процесу. У випадку Лесі Українки ця травма пов'язана з її переживанням біля ліжка смертельно хворого Мержинського. Це може бути визначальним моментом, коли емоційний досвід та страждання перетворилися на джерело натхнення для її творчості. Висвітлено стосунки з Ольгою Кобилянською, як культуротворчу спроможність авторок – жінок, як основу формування стилю ново романтизму та творення „жіночої культури”, що постає культурним феноменом.”

РОЗДІЛ II.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ КІНЦЯ ХІХ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

2.1. Провідні тенденції культуротворчих процесів (1876-1920 роки)

Принцип культурно-історичного підходу є найважливішим в системі культурологічного знання. Він визначає, що усі прояви, події та факти культурного процесу слід аналізувати в контексті того часу і умов, в яких вони відбувалися. Будь-яке "вилучення" з відповідної епохи та перенесення в світ сучасних критеріїв і оцінок цих явищ минулої культури може призвести до спрощення, нерозуміння або навіть вульгарного спотворення історико-культурних процесів. Даний підрозділ має на меті висвітлити соціальні, культурні і політичні події на зламі ХІХ-ХХ століть.

У розвитку української культури другої половини ХІХ ст. була особливість, яка полягала в тому, що із середини ХІХ ст. культуротворчі процеси виявляли певні закономірності, що були характерні для багатьох народів Європи, які перебували під владою імперій і боролися за свою незалежність. Українська культура того періоду перебувала в колоніальній залежності від російської та австро-угорської імперій, між якими були поділені етнічні українські землі. В другій половині ХІХ ст. суто культурницький рух перетворився на національно-визвольний, метою якого було розв'язання різноманітних соціально-економічних та політичних проблем, починаючи від скасування кріпацтва та повалення самодержавства, закінчуючи створенням інфраструктури української культури [35, с. 143].

У дев'ятнадцятому столітті відбувалася ера сучасного національного становлення, наростання та занепадів громадського руху, розвиток наукових досліджень в історії, філософії та етнографії з метою проявлення української самоідентичності. Після десятилітнього застою національного руху на початку 1860-х років українство стало більш активним. Молода генерація українських інтелектуалів, зокрема студенти Київського університету святого Володимира,

такі як Володимир Антонович, Павло Житецький, Павло Чубинський, Тадей Рильський та інші, стали ініціаторами першої громадсько-просвітницької організації "Стара Громада" (1859-1863). Ця організація стала основним культурно-освітнім центром, що об'єднав прогресивну інтелігенцію Києва. У Києві "Стара Громада" налічувала 200 учасників. За їхнім прикладом, інтелігенція інших міст України, таких як Полтава, Харків, Чернігів, Одеса, створила свої "Громади", кількість яких сягала близько 100 по всій Україні. Ці групи об'єднувала національна ідея, яка розвивалася на демократичному ґрунті: віра в можливість досягнення національного самовизначення, любов до України, повага до українського народу та гордість за його духовне та матеріальне надбання. Ці громади прагнули пробуджувати свідомість та інтерес до української літератури, історії, культури, звичаїв та прав. Вони випускали популярні брошури українською мовою (зокрема, твори Тараса Шевченка, Марка Вовчка), популяризували українську духовну спадщину та влаштовували театральні постановки. "Громадівці" також створили недільні школи, де викладання велося українською мовою, видавали підручники на рідній мові, збирали та публікували фольклор, досліджували та просували історію та етнографію України, а також уклали українсько-російський словник. Із часом мережа громад та недільних шкіл охопила всі великі міста Наддніпрянської України та навіть діяла у Петербурзі. Її основу складали колишні кирило-мефодіївці, такі як Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Василь Білозерський.

Зростання українського національного руху збудило стурбованість царського уряду. У 1863 році недільні школи були ліквідовані, та Валуєвським циркуляром заборонено друк українських навчальних та релігійних книжок, щоб запобігти розповсюдженню літератури поміж простого люду. Іван Огієнко, один з найперших дослідників української культури зазначав: "Українську інтелігенцію відірвали од народу і заборонили промовляти до нього рідною мовою". Найактивніших громадівців заарештували. Національно-культурний рух призупинився.

Українська культура у цей період виявилася складною і контрастною через протилежні впливи. З одного боку, державна політика сприяла її розвитку за допомогою проведених реформ у 1860–1870-х роках, таких як скасування кріпацтва та освітні, судові, міські та земські реформи. Індустріалізація та розвиток ринкових відносин також вимагали високого рівня освіти та кваліфікованих фахівців у різних галузях знань. З іншого боку, російська та австро-угорська імперії проводили політику русифікації, полонізації та обмеження використання української мови та письменства; переслідування діячів української культури.

Інтелігенція, стаючи більш об'єднаною та зрілою, висувала новий принцип національного визволення, що передбачав "повернення обличчям до народу" та духовне, а потім і політичне самовизначення. Важливим аспектом було введення цієї ідеології, яка відкрила мовну та етнічну єдність всіх українських земель як передумови культурного та політичного об'єднання українців. Це сприяло формуванню національного менталітету. Важливо зауважити, що цей процес формування національної еліти відбувався в умовах жорсткого цензурного тиску, заборон та репресій. На початку 1870-х громадівський рух знову пожвавився, засвідчуючи підйом національно-визвольної боротьби. Його центром стала Київська громада, очолювана Володимиром Антоновичем, до неї входили такі видатні постаті, як Михайло Драгоманов, Павло Чубинський, Микола Лисенко, Михайло Старицький, Тадей Рильський, Олександр Кониський, Федір Вовк, Іван Нечуй-Левицький та інші, всього десь 70 людей. В Україні активізувалася культурно-освітня діяльність. Громадівці співпрацюють з газетою "Киевский телеграф". Земства стали підтримувати шкільну освіту, збільшуючи виділення на утримання та будівництво шкіл. З'явилися громадські наукові організації, зокрема при Київському університеті створювалися наукові товариства різних спрямувань: філологічне, математичне, фізико-медичне, психіатричне, акушерсько-гінекологічне, товариство дослідників природи, історичне товариство Нестора-літописця. На Західній Україні у 1873 р. виникло Наукове товариство ім. Т.

Шевченка, яке разом з іншими культурними та освітніми установами сприяло культурному та освітньому розвитку. Радикальна частина демократично налаштованої інтелігенції, така як Сергій Подолинський, Остап Терлецький, Микола Зібер, Михайло Павлик, Іван Франко, Михайло Драгоманов та інші, відіграла провідну роль у дослідженнях економіки й історії, географії та фольклору. За словами одного з перших українських політологів Сергія Подолинського, всі вони були українофілами, «соціальними демократами», пропагували ідеї народної революції. Шукаючи взірці національної соціальної справедливості, досліджували роботи західноєвропейських філософів, народні звичаї та фольклор, розробляли соціалістичні теорії.

І знову почалися репресії проти “українських сепаратистів”. 1876 року “Емським указом” було заборонено проживання в Україні Михайлу Драгоманову та Павлу Чубинському. Заборонено друкувати та привозити з-за кордону українські книжки (навіть ноти), давати концерти та ставити спектаклі українською мовою. Це призвело до ряду звільнень з київського університету професорів українців, припинення діяльності “Киевского телеграфа” та Громад.

Зазнавши тиску Російської імперії, українська література, звернулася за підтримкою до Галичини. Для поширення ідей, заборонених у Росії, Пантелеймон Куліш, Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський, Іван Франко використовували львівську пресу, зокрема, газету „Правда”. На Галичині пожвавлюється національний рух, починають публікуватись літературні часописи („Діло”, „Зоря”, „Громада” тощо), в яких свої твори розміщують письменники як Галицької України, так і Наддніпрянської. В умовах переслідування царатом української культури поступово зростала роль західноукраїнських земель і зокрема Галичини в національно-культурному русі, в якому також брали участь передові сили Східної України. В Галичині розгорнули свою діяльність світочі української культури, виникли культурно-освітні й наукові установи, періодичні видання, які набули загальноукраїнського значення.

Навіть при надзвичайно складних умовах Громади не припиняли своєї діяльності. У кінці 1890-х років товариства продовжували функціонувати у Києві, Одесі, Харкові, Чернігові, Полтаві, Єлисаветграді та інших містах. Між 1882 і 1906 роками в Києві за ініціативою Старої громади видавався журнал "Киевская старина", який висвітлював політичні та соціальні питання, а також історію українського народу з давніх часів.

В рамках Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) (до 1892 року - Літературне товариство ім. Шевченка) діяли три провідні наукові секції - історико-філософська, філологічна і математично-природничо-лікарська, а також кілька комісій, включаючи археографічну, бібліографічну, етнографічну, правову, статистичну та інші. Гуманітарні науки, зокрема історія, переживали помітний розвиток. Твори Миколи Костомарова, присвячені історії України в період "Руїни" та Гетьманщини, користувалися широким визнанням. Володимир Антонович проводив важливу роботу над вивченням історичних документів, досліджуючи історію українського козацтва та гайдамацького руху. У 1880-1890 роках молоде покоління істориків, таких як Олександра Єфименко, Дмитро Багалій, Дмитро Яворницький, Михайло Грушевський, активно займалося дослідженнями. У галузі історії української мови, літератури і фольклору значний внесок робив Павло Житецький. Олександр Потебня вніс важливий вклад у дослідження в царині мовознавства.

У кінці XIX століття триває етап формування вищої освіти та інших навчальних закладів на східних українських теренах. У 1874 році виникає Глухівський учительський інститут. За розвитку промисловості та загального підвищення економічного статусу України з'являються Харківський економічний інститут (1884 рік), Київський політехнічний інститут (1898 рік), Катеринославське вище гірниче училище (1899 рік), а також Київський (1906 рік) й Харківський (1917 рік) комерційні інститути. У 1915 році в Харкові розпочав роботу евакуйований із Нової Олександрії (Пулава) сільськогосподарський інститут. Однак станом на 1897 рік лише 20% населення України віком старше 10 років володіло грамотністю, серед українців ця цифра

становила 13%. Навчання здійснювалося російською мовою, якої більшість учнів не володіли. Попри вороже ставленні царського уряду до вищої жіночої освіти, були відкриті Вищі жіночі курси при Київському університеті в 1878 році, які, на жаль, закрилися в 1885 році. Однак у 1906 році вони відновили свою роботу, а з 1914 року їх перейменували в Жіночий інститут ім. св. кн. Ольги. У 1906 році з'явилися Вищі жіночі курси в Одесі, а в 1907 році – у Харкові. У 1910 році були створені жіночі медичні інститути в Києві, Харкові та Одесі, а в 1916 році – Вищі жіночі медичні курси у Катеринославі [35, с. 144].

На суспільно-політичній арені України цього періоду виникають визначні постаті в політиці та культурі, такі як Іван Франко, Михайло Грушевський, Юліан Бачинський, Микола Міхновський, чий літературний та публіцистичний доробок пронизаний українською національною ідеєю. Цей період модерного національного відродження відзначається плідним розвитком науки, літератури, драматургії, преси та публіцистики на Західних та Східних українських теренах, а також активним внеском українського театру у виховання національних настроїв та почуттів. У 1890 році Іван Франко та Михайло Павлик стають лідерами Українсько-руської радикальної партії, що була сформована Драгомановим у 80-х роках ХІХ століття. Основною метою партії було проголошення незалежності України, і тому розпочалася боротьба за права та привілеї українців, зокрема, у сфері освіти. Вимоги щодо відкриття українських шкіл та гімназій у Галичині призвели до заснування кафедри історії народів Східної Європи в Львівському університеті у 1894 році, яку очолив Михайло Грушевський.

У 1895 році Юліан Бачинський в своїй праці "Ukraina irredenta" ("Україна уярмлена") пояснює необхідність створення незалежної держави – "Україна для себе". Микола Міхновський, адвокат з Харкова, ще будучи студентом, виявив ініціативу заснувати таємну організацію "Братство тарасівців", головною ідеєю якої була самостійність України. У 1897 році ця організація перетворилася на "Українську студентську громаду", де Міхновський відіграв значну роль. У

1900 році він також видав брошуру "Самостійна Україна". У 90-ті роки виникає Національно-демократична партія, створена заради об'єднання всього українського народу [35, с. 145].

Українська культура у другій половині XIX століття розвивалася проявляючись у формі неоднозначних та суперечливих тенденцій. Навіть при обмеженнях, які вводив царський уряд, а частково якраз завдяки ним, культурні процеси в Україні цього періоду взаємодіяли з процесами державотворення. Характерним для цього часу є інтеграція України у світові політичні та культурні події. Є думка, що повноцінний розвиток національної культури потребує наявності справжньої форми державності, оскільки і культура, і державність є важливими ознаками присутності нації у світовій історії. Таким чином, література та театральне мистецтво цього періоду в повній мірі сприяли висуненню української культури на світову арену завдяки видатним особистостям, таким як Леся Українка, Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Іван Франко, Михайло Старицький, Марко Кропивницький, Марія Заньковецька, Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Михайло Драгоманов, Ольга Драгоманова–Косач (Олена Пчілка), Микола Лисенко.

До 1860-х років професійні українські театри не функціонували ані в Західній Україні, ані в Наддніпрянщині. В цей період діяли виключно аматорські театральні колективи, причому кращі драматурги виступали як режисери та керівники театральних груп. Перший професійний український театр було засновано у Львові в 1864 році Омеляном Бачинським і мав назву "Руська бесіда". Прем'єра першої вистави, "Маруся" Григорія Квітки-Основ'яненка, відбулася у 1869 році. У 1881 році актори театру Григорія Ашкаренка в Кременчуці, до якого входив Марко Кропивницький, здобули право ставити вистави українською мовою. Під керівництвом Марка Кропивницького в Єлисаветграді (тепер Кропивницький) у 1882 році було створено українську професійну трупу під назвою "Товариство українських акторів", у яку входили видатні театральні постаті, такі як Іван Карпенко-

Карий, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марія Заньковецька та Ганна Затиркевич. У 1883 році трупу очолив Михайло Старицький, а Марко Кропивницький залишився режисером. У репертуарі театру були такі вистави, як "Глитай", "Невільник", "Наталка Полтавка", "Дай серцеві волю, заведе у неволю", "Лихо не кожному лихо", "За двома зайцями", "Не так склалося, як гадалося". Трупа гастролювала як в Україні (Київ, Харків, Полтава, Кременчук), так і за її межами (Білорусь, Грузія, Польща, Росія, Франція). У 1888 році з даної трупи вже сформувалися чотири окремі театри: Миколи Садовського (псевдонім Миколи Тобілевича), Панаса Саксаганського (псевдонім Панаса Тобілевича), Михайла Старицького, Марка Кропивницького.

1891 року в Києві вперше був організований стаціонарний театр Миколи Соловцова. Однак через обмеження та тиск, перший український стаціонарний професійний театр був заснований Миколою Садовським тільки у 1907 році. Театр орендував приміщення Троїцького народного дому в Києві (попередньо театр існував як мандрівний у Полтаві). Цей театр існував до 1919 року, а його колишнє приміщення тепер використовується Київським національним академічним театром оперети. Іван Карпенко-Карий (1845–1907), псевдонім Івана Тобілевича, був талановитим актором, драматургом і режисером. Після звільнення з державної служби в 38 років він визначив себе як драматург і зосередився на основній темі своїх творів – житті українського народу. Його п'єси, такі як "Бурлака", "Наймичка", "Мартин Боруля", "Сто тисяч", "Батькова казка", увійшли в золотий фонд українського театрального мистецтва. Низку неповторних образів створила Актриса Марія Заньковецька (псевдонім Марії Адамовської), відображаючи духовне багатство жінки з народу, і здобула всесвітню шану. Керуючи аматорськими гуртками в Ніжині і Кролевіці, вона здобула світову славу завдяки ролям у виставах "Наталка Полтавка", "Назар Стодоля", "Глитай", "Наймичка", "Безталанна" і "Лимерівна".

Основоположником української класичної музики був Микола Лисенко, який саме в цей період створив видатні опери, такі як "Різдвяна ніч", "Утоплена", "Наталка Полтавка", "Тарас Бульба", і оперету "Чорноморці", а

також створював опери для дітей, серед яких "Пан Коцький", "Коза-дереза" та інші. Народні пісні в обробці Миколи Лисенка, Миколи Леонтовича, Станіслава Людкевича та Кирила Стеценка широко використовувалися в професійному виконанні співаків та хорових колективів. Семен Гулак-Артемівський зробив значний внесок у розвиток музичного мистецтва, зокрема його опера "Запорожець за Дунаєм" визначила новий напрямок в українській опері. [35, с. 146].

Несприятливі умови тогочасного періоду не завадили культурному збагаченню в різних галузях. Найзначнішими здобутками в цей період відзначались архітектори Олександр Беретті (Володимирський собор, будинок Першої гімназії у Києві), Віктор Шретер (будинок оперного театру і театру Соловцова у Києві), Йозеф Главка (будівля резиденції митрополита Буковини у Чернівцях). На закінчення XIX – початок XX ст. стиль модерн розповсюдився в українській архітектурі, виявляючись у чітко геометричних лініях будівель і динаміці їхніх форм. Структури, такі як залізничні вокзали Львова, Києва, Жмеринки, Харкова, і перший в Україні критий ринок (Бессарабський), були побудовані у стилі модернізму. Слід зауважити, що український модернізм мав свої особливості, був досить унікальним і своєрідним. Відсутність державності та провінційний статус українських земель призвели до сповільнення їхнього суспільного розвитку порівняно з європейськими країнами, що визначило приглушений характер українського модернізму.

Український модернізм не набув форм національного стилю, а проявився лише в творчості окремих митців. На цей стиль, найбільше в літературі, сильно впливав романтизм, що проростав з традицій та менталітету українського народу, для якого романтизм став органічною частиною світогляду у будь-яку епоху. Український варіант модернізму символізував спробу подолання провінційності та другорядності української національної культури, виступаючи формою інтеграції до світової цивілізації і символізуючи перехід українського суспільства від етнографічної самоідентифікації до національного самоусвідомлення – визначення свого місця і ролі в сучасному світі [35, с. 148].

Отже, можна констатувати, що в другій половині XIX – початку XX століть Виникла нова генерація української інтелігенції, яка виросла з середовища народу. У цьому оточенні формувалася національно-духовна еліта, яка підтримувала ідеологію нерозривного зв'язку із своїм народом, об'єдналася в єдине національне спільне і, через активний просвітницький рух, спрямовувала українців до соціально-політичного, національного та духовного визволення. В межах культури епохи на зламі століть (кінець XIX – початок XX століть) внаслідок соціокультурної діяльності відбувається розвиток Лесі Українки як особистості. Поетеса виступає як суб'єкт культурної творчості, тобто створює культуру, і одночасно, засвоюючи культурні цінності, є об'єктом культурного впливу.

2.2. Перекладацька діяльність поетеси

Чималу нішу в творчій спадщині Лесі Українки відведено її перекладацькому доробку. Інтерес поетеси до перекладів з'явився рано. Звичайно, цьому сприяла творча атмосфера родини Косачів-Драгоманових. Великий талант - володіти мистецтвом перекладу. Адже жоден актуальний переклад не відбудеться без глибокого розуміння конкретної іноземної мови та контексту, притаманному цій мові. Перекладач повинен відчувати епоху та соціокультурний контекст, в якому працював і творив відповідний митець.

Увесь 1884 рік, який тринадцятилітня Леся провела в Колодяжному, був плідним. Окрім написання власних поетичних творів, вона звертається до перекладів витоків європейської літератури – текстів Гомера й Овідія. За спогадами сестри Ольги Косач-Кривинюк, на різдвяні канікули з Холма прибуває старший брат Михайло, оживляючи творчий дух у сім'ї: Леся вступає в змагання з ним, перекладаючи твори Гомера і Овідія. Разом із матір'ю вони розпочинають переклад "Іліади". Переклади античних авторів, зокрема давньогрецьких, стають необхідною частиною культури у сім'ї Косачів, оскільки грецька мова була обов'язковою для навчання дітей (вона входила до гімназійних програм Російської імперії). Ларисі Косач приємна ця мова, і

навчання приносить їй задоволення. У листі від 22 квітня 1898 до молодших брата Миколи та сестри Ізидори Леся Українка пише, звертаючи увагу на грецьке походження свого роду по лінії матері: “Я не сподіваюся, що тобі, Микосю, найлехча буде грецька мова, - об неї багато гімназистів зуби ламають. Таки видно, що ми з тобою еллінського роду” [21, с. 441].

Згадані вище переклади до нашого часу, нажаль, не дійшли. Через кілька років Леся Українка знову звертається до Гомера. Однак переклади перших двох пісень "Одіссеї", які вона згадує в листах до різних адресатів, не збереглися. [38, с. 58].

Коли Лесі було сімнадцять, вона зі своїм братом Михайлом, якому тоді було дев'ятнадцять, задумали зробити цілу серію перекладів модних на той час європейських письменників на українську мову. До них приєдналася найкраща Лесина подруга двадцятирічна Людмила Старицька-Черняхівська. На той момент вже дванадцять років діяв Емський указ і все українське було під забороною. Те, що задумали ці троє людей в Російській імперії вважалося злочином. Але вони сподівалися скористатися маленькою лазівкою: цензура могла дозволити видати книгу українською, якщо вона була написана російськими літерами з твердим знаком та російською „ы”. Для такої роботи потрібно було більше ніж троє людей. Отже, Косачі почали шукати волонтерів. Для цього на київських квартирах Косачів, Старицьких та Лисенків по-черзі організовували літературні вечори. Запрошували молодь, студентів, знайоми приводили знайомих. Так виник гурток, який назвали „Плеяда”. Крім трійки організаторів туди ввійшли приблизно ще два десятка людей. Леся дуже раділа цьому європейському вибору української молоді. В березні 1891 року вона писала до Михайла Драгоманова: „Та вже тепер поміж нашою молодогою громадкою, почалось таке „западенчичество”, що багато хто береться до французької, німецької, англійської та італіянської мови, аби могли читати чужу літературу... Ми відкинули назву „українофіли”, а звемось просто українці, бо ми такими єсмо, окрім всього „фільства”” [21, с. 127-128].

Багато уваги приділяла поетеса перекладам. Перекладала з польської, російської, італійської, англійської, старогрецької та давньої єгипетської. Нею було здійснено перекладів: 65 віршів з книги пісень Генріха Гейне (1797-1856), поема “Атта Троль”, “Ткачі” Герхарта Гауптмана (1862-1946) тощо. Разом з Максимом Славинським 1892 року видає переклади Генріха Гейне окремою збіркою (експонуються). 1903 року виходить “Атта Троль. Раткліф. Балади” в перекладі Лесі Українки та Максима Славинського. З Віктора Гюго вона переклала переспіви “Сіроми”, “Лагідні поети, співайте!” До нашого часу дійшов уривок перекладу п’ятої пісні епічної поеми Данте (1265-1321) “Божественна комедія” (частина “Пекло”), зроблений Лесею Українкою. Її глибока цікавість до творчості та життя Данте підтверджується й іншими алюзіями в оригінальному доробку Лесі Українки [38, с. 59].

“Ох, коли то я читатиму Шекспіра в оригіналі!” – так писала двадцяти дволітня Леся в одному з листів до Михайла Драгоманова [21, с. 231]. Коли літераторка взялася вчити англійську, зрозуміла, що мова складна. Та завдяки зусиллям і наполегливості, приватним урокам і самостійним студіям досягла мети. Зрештою, Лариса Косач переклала українською уривок “Макбета”, великої трагедії Шекспіра (1564-1616) (поряд із “Гамлетом”, “Отелло” і “Королем Ліром”) П’єси “Річард III” і “Коріолан” Леся Українки також пропонує включити до “плеядівського” проекту перекладів світової класики. Про історичні драми Шекспіра Леся Українка пише 1901 року у статті “Європейська соціальна драма кінця XIX століття”. Натяки на трагедію “Гамлет” є у вірші “To be or not to be?”, оповіданні “Місто смутку”, також у поезії “Хотіла б я уплисти за водою...”.

Завдяки успіхам в оволодінні англійською поетеса також була добре ознайоmlена з творчістю Джорджа Гордона Байрона (1788-1824). Переклала один вірш “Коли сниться мені, що ти любиш мене...” і частину драматичної поеми “Каїн”, хоча плани перекладачки щодо Байрона були далекосяжні. Серед усієї байронівської спадщини Лесею Українку приваблює саме “Каїн”: “Якось трапилось, що я досі ні в якому перекладі Каїна не читала і певне се ліпше, бо

він зробив на мене найсвіжіше і найповніше враження, ніж всі інші поеми Байрона, що були мені раніш відомі з перекладів” [21, с. 43].

Окрім художніх творів, Леся Українка перекладала також публіцистику та наукові тексти, які під час радянської епохи не завжди із задоволенням оприлюднювалися, тому сьогодні вони є мало відомими. Її переклади охоплюють різні галузі науки та висвітлюють актуальні питання сучасності. Вони вносять свій внесок у розвиток демократичних цінностей та свободи людини. Серед її перекладів — дослідження французького біблеїста Моріса Верна, брошура Михайла Драгоманова про волю віри, дослідження ірландського письменника Френсіса Фегі про колоніальне становище ірландської мови, брошура польського соціал-демократа Шимона Дікштейна про несправедливі умови праці робітників, а також філософський есей про значення людського життя бельгійського поета і драматурга Моріса Метерлінка. Названі ідеї створювали клімат часу епохи “кінець століття”, епохи декадансу. Ці переклади Лесі Українки сприяли виробленню та становленню наукового стилю в українській мові й, в свою чергу, ідеї, які висловлюються європейськими науковцями, громадськими діячами та філософами, через переклади проникають у творчість самої письменниці, поглиблюючи її розуміння різних явищ та сприяючи їхньому переосмисленню.

За дорученням Михайла Драгоманова Лесі Українка переклала три розлогі статті провідного французького богослова та історика церкви Моріса Верна (1845-1923): “Біблія або книги Старого Завіта”, “Євангеліє”, “Історія і релігія жидів”. Ці переклади заслуговують окремої уваги. Гостюючи у дядька Михайла в Болгарії, двадцяти трирічна Леся Українки зачитується працями провідних істориків релігії свого часу, передовсім Моріса Верна та Ернеста Ренана (1823-1895), що відкривають для неї світ найновіших напрямків у тлумаченні Біблії. Користуючись багатою дядьковою бібліотекою в Софії, займалася самоосвітою: “Читаю Ренана і все одкриваю Америки для себе”. “Оце прочитала *Les Evangiles* і стала на один сантиметр розумніша” – пише вона Драгоманову [21, с. 300]. У своїх листах вона повідомляє про свою глибоке

занурення при читанні наукових трактатів, висловлює власні роздуми і навіть виражає критичні зауваження.

Важливо зазначити, що Леся Українка володіла французькою мовою на високому рівні майстерності, це дозволяло їй читати наукові твори в оригіналі й допомогти дядькові в перекладі цих творів. Михайло Драгоманов та Михайло Павлик заохочували письменницю до перекладів французьких біблеїстів, вони прагнули ознайомити читачів Галичини із найсучаснішими розвідками в царині богослов'я та історії релігії. Переклади Лесі Українки виходили впродовж 1894-1895 років у галицьких виданнях “Народ” і “Житє і слово”, а згодом і окремими брошурами у Львові. Спершу було задумано видати набагато більше перекладів статей і над ними мали працювати інші перекладачі окрім Лариси Косач. Проте цей проект не відбувся з невідомих причин (можливо, через дразливість теми для галичан) і Леся Українка залишилася єдиною перекладачкою [38, с 59].

Літераторка почала зі статті Верна про Старий Завіт і відчула труднощі, адже до цього часу вона перекладала лише художню літературу, а не наукову. Стиль у Верна є досить складним і знаходження відповідників українською вимагало значних зусиль. Докладний та вимогливий Драгоманов висловив критику щодо перекладу своєї племінниці. Як дуже прискіплива до себе авторка, Леся Українка погоджується із дядьковими зауваженнями: “За тісність і бідність мови я приймаю вину цілком на себе (так що кажіть краще не ви, а ти), се у мене мова вишла така через реакцію против новітньої галицько-укр[аїнської] мови наукової, так пересипаної неологізмами і чужими словами та зворотами, мені се так чогось збридло, що я навіть впала в другу крайність, і Ви можете мене за се лаяти, але других вилайте вже краще не за бідність мови, а за її багатство (часто легко здобуते)” [21, с. 315]. Галичанин Михайло Павлик, навпаки, високо оцінював переклади Лесі і всіляко заохочував її продовжувати справу.

Леся Українка не боїться висловлювати свою думку щодо текстів Моріса Верна та вступати у полеміку з авторитетами. Про це свідчить лист написаний Лесею до Драгоманова в січні 1894 року: “Мені сі статті подобаються, тільки

мені здається, що М. Vernes занадто вже новітню дату ставить для всіх книг біблійних (після пол[еону] вавіл[онського]), занадто легковажить чужі теорії і перехвалює дуже геній жидівський. Мені видиться, що він в кінці обох розправ робить реверанси перед попами і всіма правовірними християнами, але, може, се мені так здається. Нема що і казать, що в Галичині за сі статті предадуть анафемі і видавця, і перекладачів, і коментатора з усім їх нащадком і накоренком. Для мене се буде, може, і цікаво, бо ще ново. А врешті, все одно, - цур їм!" [21 с. 269].

Переклад статті "Біблія або книги Старого Завіта" виданий окремою книжкою з передмовою Драгоманова, де він вказує на важливість ознайомлення читачів із сучасними досягненнями в галузі біблейських досліджень відомих авторів того часу, серед яких визначає Моріса Верна як одного з найкращих гебраїстів Франції.

Наступний переклад "Євангеліє" також не просто дається Лесі Українці, але вона намагається вдосконалювати свою роботу, перекладати "краще і точніше". Крім того, під час важкої праці в лютому 1895 року стан здоров'я улюбленого дядька погіршується. Письменниця "стратила душевну рівновагу, а тут уже знаєте не до стилю", - звіряється вона Іванові Франку [21, с. 337]. Незважаючи на хворобу та смерть Драгоманова, літераторка дотримала слова – завершила переклад "Євангеліє", а також переклала "Історія та релігія жидів".

Набуті знання з перекладів біблеїстичних статей Леся Українка використовує у власній творчості. Авторка інтенсивно переосмислювала стародавні сюжети єврейської історії, зокрема епохи вавилонського полону та пов'язані з постатями пророків, і ці мотиви широко втілювалися у її творах: драмах "Вавилонський полон", "На полі крові", "В дому роботи, в країні неволі" тощо; поемі "На руїнах"; а також у поезіях "І ти колись боролась, мов Ізраїль...", "Ізраїль в Єгипті", "Де тії струни, де голос потужний", "Пророк" та інших.

Переклад статті Верна "Євангеліє", у якій детально проаналізовано чотири канонічні Євангеліє, може бути доказом того, що Леся Українка

виявила глибоке розуміння новозавітних євангельських сюжетів, які вона також вдало інтегрувала у свою оригінальну творчість. Приміром є її драма "Одержима", яка визначає початок модернізму в українській літературі.

Перебуваючи в Болгарії Леся Українка, крім перекладу статей Верна, також переклала українською мовою брошуру Михайла Драгоманова "Неволя веры в теперешней России". Підписаний переклад криптонімом "Н.С.Ж.", яким літераторка підписувала деякі з своїх творів. (Даний криптонім може мати два значення: перше – наша славна жірондистка – жірондисти під час Французької революції пропагували принципи демократії та індивідуальної свободи, водночас уникаючи кривавого радикалізму якобінців; друге – наша спілка жіноча, що свідчить про феміністичні погляди Лесі Українки.) Брошура "Про волю віри" вперше була опублікована у Львові 1895 року й нині є раритетним виданням. У цьому науко-критичному есеї Михайло Драгоманов висловлює ідею, що віра повинна бути особистим вибором людини, адже вона є виявом індивідуального сумління, і не повинна контролюватися чи нав'язуватися державою, як це відбувається, наприклад, у Російській імперії з православ'ям. Проблеми переслідування вірян і захисту особистої, не насильно нав'язаної віри Леся Українка вивчала. Ці теми гармонійно поєднувались з її модерністською естетикою і знайшли втілення у драмах: "Одержима", "В катакомбах", "У пущі", "Адвокат Мартіан" тощо [38, с. 62].

Переклад статті "Справа ірландської мови" ірландського письменника і громадського діяча Френсіса Фегі (1854-1935) опубліковано 1906 року в часописі "Нова громада". Цей переклад мав стратегічне значення в контексті антиколоніальної позиції Лесі Українки. Автор розглядав культурну політику Англії відносно Ірландії, або "обангличання Ірландії", і встановлював паралелі з аналогічною ситуацією в Російській імперії, коли Валуєвським циркуляром (1863 року) та Емським актом (1876 року) було накладено суттєві обмеження на українську мову й культуру. Михайло Драгоманов на Літературному конгресі в Парижі, привернув увагу європейської громадськості

до репресій української мови в Російській імперії та висловив засудження стосовно Емського акта, виданого царем Олександром II.

Перекладаючи статтю Фегі про нищівне становище ірландської мови Леся Українка розвиває справу дядька. Загалом темою антиімперської боротьби, мовного й культурного поневолення цілком перейняті її твори: поема “Роберт Брюс” (присвячена Драгоманову), драми “Касандра”, “Руфін і Прісцилла”, “Бояриня”, “Оргія” та інші [38, с. 62].

Беручи участь у діяльності соціал-демократів, Леся Українка переклала популярну працю польського діяча соціалістичного та марксистського рухів Шимона Дікштейна “Хто з чого живе?”, що спричинила великий резонанс в Російській імперії протягом періоду від кінця XIX до початку XX ст. і розповсюджувалася незаконно. Цей переклад, а також переклади Фрідріха Енгельса, Карла Маркса, італійського філософа Антоніо Лабріоли планувалися для друку як видання Групи українських соціал-демократів (до неї входили Іван Стешенко, Михайло Кривинюк, Михайло Коцюбинський, Максим Мережинський, Віктор Крохмаль та інші). Переклад “Хто з чого живе?” було конфісковано. Врешті решт брошура Дікштейна в українському перекладі вийшла окремою книжкою за підписом С. Д. у Львові 1902 року.

Окрім символістичної драми Моріса Метерлінка (Нобелівського лауреата з літератури 1911 року) “Неминуча”, Леся Українка також переклала його філософський есей “Оливне гілля” (1904). Цей переклад із французької, ймовірно, вона виконала у 1906 році, коли працювала над своєю статтею “Утопія в белетристиці”, де проаналізувала утопійні мотиви та серед інших авторів розглядала саме цей твір Метерлінка. Есей “Оливне гілля” присвячено питанням історії релігійних, філософських та наукових ідей у контексті становища людини у світі. Текст бельгійського автора наповнений вірою та надією на майбутнє людства, також Метерлінк окреслює горизонт людського пізнання і формує власне гасло віри в нього. Есей Метерлінка, став відправною точкою для аналізу Ларисою Косач літератури та персонажів з філософської перспективи. Її стаття, як і тлумачення ідей Метерлінка, явно отримали вплив

від праць Драгоманова "Рай і поступ" та "Оповідання про заздрих богів", де розглядаються схожі теми.. В цілому 1906 рік можна означити роком захоплення утопіями у творчості Лесі Українки. Тоді ж, окрім статті "Утопія в белетристиці", написано нею різножанрові тексти: вірш "Не хутко те буде"; утопії (прозаїчні уривки) "Утопія", "А все-таки прийди"; утопічна фантазія "Interview".

Завдяки перекладам наукових та публіцистичних текстів Леся Українка глибоко орієнтувалася в нових тенденціях тогочасного розвитку наукових та суспільних ідей. Українська літераторка хоробро полемізувала і критикувала визнаних авторитетів, але в цьому питанні завжди дотримувалась однієї важливої умови – попереднього глибокого вивчення певного питання. Таким чином, ідеї епохи "кінець століття" більш об'ємно відлунюють у її оригінальних творах. Контакт з провідними біблеїстами, громадськими й політичними діячами, філософами сприяв встановленню міжкультурного діалогу, у якому Україна також мала свій голос нарівні з іншими [38, с.63].

Особливість перекладів Лесі Українки полягає в багатстві, розмаїтті та народності мови; а також національній спрямованості в своєму тлумаченні оригінального твору. Так, актуальна для англійців тематика "Макбета" подається як своєрідна історія українського народу; "Каїн" – як матеріал для роздуму про своє місце в цьому світі і на сторінках нашої історії; а у вірші "Коли сниться мені, що ти любиш мене..." переклад акцентується не на коханні, а на сні-смерті як способу позбавитись від нестерпного болю. Перекладацька діяльність Лесі Українки – це ще одна можливість для української інтелігенції, українського народу познайомитись з найвидатнішим, що людство створило у межах мистецтва.

При опрацюванні перекладацького доробку літераторки було виявлено, що Леся Українка глибоко орієнтувалася в найновіших тенденціях розвитку наукових та суспільних ідей того часу, її переклади сприяли виробленню та становленню наукового стилю в українській мові.

2.3. Музика як невід'ємна складова життя і творчості Лесі Українки

В даному підрозділі необхідно проаналізувати виконавську та музичну спадщину поетеси, як складову її творчого та особистісного самовираження.

Загальновідомо, що мистецтво виступає ядром та ключовим засобом естетичного виховання, здатним впливати на особистість у всіх її аспектах. Серед різних видів мистецтва музика відіграє важливу роль у формуванні особистості, рівноцінно духовному вихованню. Це не випадково, що античні філософи приділяли значну увагу музичному мистецтву. Ще одна особливість музики полягає в тому, що, порівняно з іншими видами мистецтва, її ідеї є більш загальними та універсальними. За словами Андрія Білого, "у музиці ми спостерігаємо найглибше наближення духовних глибин до поверхні свідомості". Музика, як тимчасова форма мистецтва, універсальна тим, що здатна впливати на будь-яку людину, незалежно від віку, статі, соціального становища, освіти тощо. Вона є вираженням взаємозв'язку між людиною та світом, сприяє переживанню складних емоцій, надає моральну силу, розвиває мужність і віру в життя, збагачує почуття та інтелект.

„Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що “натура утяла мені кепський жарт”...”, - зазначала поетеса у листі до свого дядька Драгоманова Михайла Петровича [21, с 107]. Ця думка супроводжувала Лесю все життя.

Мати помітила вроджену музикальність дівчинки – п'ятирічній Лесі купують фортепіано. Вона починає грати на ньому і виявляє неабиякі здібності. Леся з нетерпінням відвідувала уроки музики, де вона легко освоювала матеріал, а звукові образи розбурювали її уяву та заохочували до глибоких роздумів. Згідно з висловленням сестри Ольги, Леся часто відвідувала луцький кафедральний собор, щоб насолоджуватися органною грою. Проте, для досягнення цієї мети їй доводилося пройти через довгі та темні коридори, минаючи насуплених ченців, що сиділи в нішах костюлу. З острахом вона дивилася на розмальовані статуї святих. Та прагнення почути величні звуки органа було сильнішим за дитячий страх. Органна музика збуджувала Лесину

уяву, її величні образи викликали високі душевні поривання дитини. “Леся й дорослою жахалася й не любила кольорових статуй, тоді ж, у дитинстві, казала вона, ці статуї були їй такі прикрі, що вона лише через силу дивилася на них, а частіше намагалася пройти коридором, не дивлячись на них, до костюлу, щоб послухати улюблену гру на органі” [48, с. 31].

Музичні моменти, особливо гра на фортепіано, викликали у Лесі широкий спектр емоцій. Вона часто користувалася музичними виразами, термінами і порівняннями в своїй повсякденній мові, вважаючи, що вони краще виражають те, що вона відчувала. Змалку Леся була надзвичайно чутливою до краси природи. Якось, зачарована картиною нічного неба, вона сказала: “Хмарки пливли і пливли крізь місяць одна за одною піщикато”. А іншим разом: “В садку стояла така співоча тишина, ніби грали піаніссімо в найніжнішому адажіо...” [48, с. 33]. Слово “піщикато” (італ. *pizzicato*) у музичній термінології означає такий спосіб гри на смичковому музичному інструменті, наприклад на скрипці, коли звук видобувається не смичком, а щипком, і тому звучання виходить уривисте, немов “поштовхами”. Можливо тому й виникло це порівняння – хмарки, підштовхувані вітром, пропливали піщикато. А який чудовий, глибокомузикальний вислів “співоча тишина”! Справді, у світі, що нас оточує не існує абсолютної тиші: у полі, в лісі, в горах. Жива природа сповнена звучань, які передають внутрішній зміст її життя. Це і легіт весняної ночі, і штурм звуку морських хвиль, легке шелестіння трави, віддалений гуркіт мотора та "симфонія" сучасного промислового міста.

Настрій очарування “співочою тишею”, яка м’яким серпанком оповивала дерева, кущі й квіти в садочку, маленька Леся порівняла до повільного, задумливого адажіо і тихесенького звучання музики – піаніссімо. Нахил сприймати картини природи через музичні уявлення й паралелі буде характерним і для поетеси Лесі Українки. Ось як описує вона бурю в одному з листів із італійського міста Сан-Ремо, де їй довелося бути на лікуванні в 1903 році: “Вчора тут вибухнула суто вагнерівська гроза, громи нарощувались

крещендо – і мені часом так дивовижно здавалося, що небо провалюється кудись у безодню” [48, с. 34].

Під вагнерівською грозою поетеса розуміє велику насиченість звучань бурі – наростання гуркоту громів, завивань вітру, що, здавалось, хитали небо. На думку Лесі Українки, подібно могла б “звучати гроза”, яку відтворив засобами симфонічного оркестру Ріхард Вагнер – великий майстер звукопису. Його музика вражає багатством тембрових барв: блиском і гучністю мідних інструментів, сміливим використанням групи ударних, майже зоровою конкретністю образів.

Зиму 1882-1883 років Олена Пчілка провела зі старшими дітьми Михайлом і Лесею в Києві – тут вони навчалися: Михась у гімназії, а Леся, через те що була хворобливою, - вдома, під керівництвом приватних вчителів. Тієї зими вона відновила музичні заняття. Її вчителькою стала професійна піаністка Ольга Олександрівна О’Конор, перша дружина Миколи Лисенка, видатного українського композитора, та близька подруга сім’ї Косачів, взялася вчити Лесю лише протягом однієї зими. Однак завдяки високому рівню майстерності вчителя та виразним музичним здібностям учениці досягнуті вражаючі успіхи навчилася грати “з толком і добрим смаком”, тобто вчителька в короткий термін зуміла прищепити їй необхідні професійні навички фортепіанної гри, а також спрямувати природну музикальність вчительки в русло доброго музичного смаку. І хоча хвороба не дала можливості продовжувати систематичні заняття, однак Леся майстерно освоїла техніку гри настільки, що володіла навичками вільного виконання складних творів класичного репертуару, супроводжувала вокальні виступи та грі на скрипці. У колі своїх близьких друзів вона з легкістю виконувала окремі сонати Бетховена, ноктюрни і вальси Шопена, а також п'єси Шумана та Шуберта, а з українського репертуару – твори Лисенка, Завадського, фортепіанні транскрипції народних пісень тощо. Олена Пчілка так характеризувала гру чотирнадцятилітньої Лесі: “Вона дуже добре, не по-аматорському грає на фортепіано, особливо українські

речі, грає й інше, причому, вона тільки одну зиму брала уроки музики” [48, с. 35].

Під час гри на фортепіано найважливішою для Лесі була можливість ділитися зі своїм “давнім другом” всіма тими почуттями, про які вона не могла і не хотіла говорити навіть з рідними людьми. Леся “грала свої власні, дуже хороші імпровізації-композиції”, - згадувала її сестра Ольга, а близька подруга Оксана Стешенко у своїх спогадах відмічала: “Леся сама любила імпровізувати, і її імпровізації завжди були сумні і ніжні. Я дуже любила її слухати, але грала Леся лише в інтимному оточенні, коли слухали її я або хтось з найближчих осіб. На людях же Леся ніколи не грала” [48, с. 6].

Духовною потребою були для поетеси “музичні розмови з інструментом”. В листах до друзів, рідних вона часто запитує, чи привезли фортепіано до її домівки, сумує, коли немає інструмента, або ж радіє, коли є на чому грати. У листі до матері з Євпаторії Леся запитує: “Чи привезли вже фортепіано?” – і продовжує: “Ах, який жаль, що тут у мене ніякого інструменту нема! Без музики просто хоч вішайся!”. Коли виявилось, що важке лікування не принесло жодних результатів, Леся писала братові Михайлу з Колодяжного 1890 року: “Одна тільки й потіха серед копи лих, що я на фортепіано трохи краще стала грати”. Музика на якийсь час втихомирювала фізичні й душевні страждання Лесі [48, с. 36].

З самого дитинства поетеса відчувала глибоке і витончене сприйняття “мови звуків”. Музика для неї служила додатковим джерелом духовної сили та творчого натхнення, інструментом вираження особистих переживань. Гра на фортепіано часто ставала тим містком, який сприяв налагодженню ширших товариських контактів Лесі з друзями-ровесниками. Це давало можливість виявитись її товариськості, громадській активності, що характеризували поетесу завжди. Леся з великим захопленням слухала виступи Миколи Віталійовича Лисенка за фортепіано, який був видатним піаністом. Під його безпосереднім впливом юна поетеса усвідомила важливість музичної культури

в боротьбі українського народу за своє соціальне і національне визволення. [48, с. 37].

Леся Українка протягом всього життя уважно стежила за творчістю Миколи Віталійовича, раділа його успіхам, хвилювалась з приводу труднощів, які зустрічав на своєму шляху композитор, високо цінувала його музично-громадську діяльність, яка сприяла розвитку музичної культури українського народу. Життєві шляхи композитора і поетеси то йшли паралельно, то перехрещувались, то розходились, але глибока духовна спільність завжди їх єднала. На свідчення величезної поваги, любові, якогось особливого шанобливого відношення, що характеризували ставлення Лесі Українки до Миколи Лисенка, наштовхуємося в одному з її листів: “...З Миколою Віталійовичем зв’язані в мене спогади найдорожчих молодих літ, в його хаті стільки незабутнього пережито! Старицький, Лисенко – сі ймення для інших належать тільки для літератури і хисту, а для мене вони вічно викликатимуть живі образи як імення близьких і рідних людей, що, властиво, ніколи не вмирають, поки живе наша свідомість. Не знаю, чи буде хто з молодшого покоління згадувати коли про мене з таким почуттям, як я тепер згадую про Миколу Віталійовича і Михайла Петровича (я все їх бачу тепер поруч!). Але я б хотіла на те заслужити” [48, с. 40].

Сповнена тривожних думок, передчуттів, писала Леся Українка вірша “До мого фортепіано”. Вона готувалася до поїздки у далекий Відень на операцію – хвороба не відступала, не допомагали морські купання в сонячному Криму, біль у нозі ставав нестерпним. І, як завжди у важкі хвилини, Леся шукала розради в музиці. Сідаючи за улюблений інструмент, вона ділилася з ним своєю журбою, згадувала дитячі роки.

Перебуваючи у Відні разом зі своєю матір’ю 1891 році, емоційна, спостережлива і безпосередня Леся щиро захопилася цим старовинним містом зі своєрідною архітектурою та розкішною будовою концертних залів і театрів. Великий інтерес викликало у Лесі багате музичне життя австрійської столиці. У Відні жили і творили геніальні композитори, що створили “віденський

класицизм”: Йозеф Гайдн, Вольфганг-Амадей Моцарт, Людвіг ван Бетховен. На вулицях міста можна було почути пісенні мелодії і танцювальні ритми різних народів, пригноблених, але не переможених австрійською імперією. Ця музика виражала їхній негасимий оптимізм, життєрадісність. Варто згадати романтичні, іскристі, нестримно веселі вальси батька та сина Штраусів. Музика тут звучала скрізь: в парках, кафе, на вулицях під час народних гулянь. Не дивно, що місто з такими музичними традиціями особливо зацікавило поетесу. Про це яскраво говорять рядки її листів, написаних з Відня. “Зо всіх тутешніх театрів найбільше ми ходили в оперу”, - писала Лєся братові. Далі згадуються опери Вагнера, Галєві, Мейєрбера, які вперше в житті вона слухала в такому майстерному виконанні. “Опера тут поставлена чудово, ensemble артистів “знаменитий”, а оркестр грає, як один інструмент ” [21, с. 118].

Музичний смак Лєсі, її ставлення до оперного мистецтва та інших музичних жанрів цінно характеризують її відгуки на побачені оперні вистави. Ось рядки з листа Лєсі до сестри Ольги: “ Але от вчора то і я і мама були дуже довольні, що пішли в театр, бо там співали добре і пьеса була цікава і гарна: Отело Верді. Дездемона дуже гарно виспівала пісню про вербу і Ave Maria, так що аж мені плакати хотілося...” [21, с. 121-122].

Не дивно, що особливо зворушив Лєсю образ ніжної Дездемони – невинної жертви інтриг та наговорів. Адже душевна чистота і благородство – це ті риси характеру, які дуже високо цінувала поетеса і якими наділяла героїнь своїх творів. Тут як приклад можна згадати Долорес, Королівну, безсмертну Мавку. Можливо, пісня Дездемони нагадала Лєсі задушевні українські пісні про гірку жіночу долю, так багато яких вона знала з дитинства. Ще в дитячі роки дівчинка ознайомила з багатьма видатними творами літератури, живопису, музики, глибоко розуміла народне мистецтво. Все це настільки збагатило внутрішній світ Лєсі, що вона вже в юності могла проникнути в художню сутність найскладніших творів мистецтва, тонко відчувала їх неповторну красу [48, с. 44].

Живе зацікавлення подіями музичного життя, вміння грати на фортепіано зближувало Лесю з широким колом ровесників, друзів-однодумців. Перебуваючи у Відні, вона взяла для тимчасового користування піаніно і згуртувала навколо себе молодих любителів музики й літератури. Під час зустрічей у цьому “артистичному салоні” звучали народні пісні, твори галицьких композиторів, оперні арії, солоспіви. Ось як описує вона ці вечори в листі до брата: “Досить того, що в нашій хатині завівся якийсь *salon artistique*, ба навіть я взяла собі на місяць *пьяніно* і *кнакни* співають що дня щось такого, ая проваджу їм на фортепьяно. Багато нового почула я від них, їхніх композиторів Нижанковського, Вахнянина та інших, та і Лисенкове “Була колись гетьманщина” я почула тут по раз перший...” [21, с. 114].

Леся Українка старалася не пропускати нових музичних видань, які з’являлися в продажу, одразу купувала їх і програвала на фортепіано сама або в чотири руки з кимось із друзів. Один з близьких товаришів поетеси, студент із Грузії, Нестор Гамбарашвілі, який кілька років жив на квартирі у Косачів в Києві, згадує про те, як вони з Ларисою Петрівною слухали на концерті новий тоді твір видатного норвезького композитора Едварда Гріга – сюїту “Пер Гюнт”. Захоплені чудовою музикою, вони наступного ж дня купили ноти, і Леся потім залюбки програвала фрагменти сюїти в дружньому колі сім’ї.

Вона вперше по-справжньому відкрила для себе музику великого австрійського композитора-класика Вольфганга-Амадея Моцарта, прослухавши його твори у прекрасному виконанні Рейзенхауера: “Досі я цілком не розуміла і не любила Моцарта (окрім “*Requiem*”), - зізнається Леся Українка в листі до своєї близької подруги, письменниці Ольги Кобилянської, - а тепер пізнала його в новому світлі і вже люблю” [48, с. 47].

У листах Лесі Українки ми також знаходимо цікавий факт: поетеса брала участь та сприяла в організації літературно-музичного вечора, який відбувся в Києві 23 березня 1900 року і приурочений столітньому ювілею великого німецького поета Генріха Гейне. Відомо, що Гейне належав до найулюбленіших поетів Лесі Українки. Ще в юності вона захоплювалася

тонким ліризмом та іронічною дотепністю його творів. Гейне висміював німецьке бюргерство, задушливу атмосферу кайзерівської Німеччини першої половини XIX століття. Леся Українка у співавторстві з Максимом Славинським перекладала на українську мову й видала книгу поезій Гейне. Деякі з цих віршів у її перекладах надихнули Миколу Лисенка на створення солоспівів. Для творчості Гейне зверталось багато композиторів, та чи не найкраще розкрив гейнівські образи Роберт Шуман – великий німецький композитор-романтик. Музика Шумана, як і поезія Гейне, дуже близькою була Лесі Українці. [48, с. 50].

Слід підкреслити, що Леся Українка постійно прагнула збагачувати свої музичні враження – хотіла знати якомога більше музичних творів, знайомитись з якнайширшим колом композиторів, виконавців і використовувала для цього кожен нагоду. У Відні вона відвідувала старовинний кафедральний собор св Стефана спеціально для того, щоб послухати концерти органістів-віртуозів. До глибини душі хвилювали поетесу могутні, величні, “неосяжні” у своєму діапазоні звукових барв, динамічних відтінків образи органної музики. Вона довго згадуватиме ці концерти як “райську музику”. Леся Українка мала нагоду слухати органні твори великих композиторів-поліфоністів Йоганна-Себастьяна Баха та Георга-Фрідріха Генделя також в естонському місті Дерпті (нині Тарту), куди вона приїхала провідати брата Михайла. “Сьогодні велике лютеранське свято “Bussetag” і в церкві лютеранський величезний релігійний концерт на органі з оркестровим супроводом, де виконають твори Баха, Генделя і інших композиторів, я такого ще не чула, і взагалі я дуже захоплююсь органною музикою, тому з нетерпінням чекаю на цей захоплюючий захід” – читаємо в листі Лариси Петрівни до сестри Ольги [48, с. 48].

Безперечно, для Лесі Українки, переконаної атеїстки, не мала ніякого значення релігійна оболонка концерту. Часте звертання до культових текстів у Баха і Генделя було зумовлене традиціями епохи – на рубежі XVII-XVIII століть у країнах Західної Європи панівною залишалась феодально-церковна ідеологія. Однак музика цих геніальних композиторів, написана на релігійні

сюжети, несе в собі глибокі філософські думки. В ній втілено вічні проблеми людського буття: боротьба життя і смерті, добра і зла; прославляються найвищі моральні ідеали і засуджується все потворне, антигуманне.

Леся використовувала кожную нагоду, щоб відвідати концерт, ознайомитися з новими творами композиторів, сама брала участь у відзначенні знаменних дат літературно-музичного життя. Така активність споріднювала нашу велику письменницю з іншими видатними представниками світової літератури і мистецтва, для яких музика була невід'ємною частиною духовного життя [48, с. 45].

Вищевикладеним показано, що виконавська та музична творчість мала величезне значення в житті Лесі Українки, була невід'ємною складовою її натхнення, творчості, особистісного самовираження. Музика породжувала літературні образи, музика підтримувала, оберігала.

2.4. Фольклористична спадщина мисткині

Завданням є висвітлити фольклористичну діяльність письменниці як впливовий чинник її творчої спадщини.

З самого раннього віку пісня стала постійним супутником у житті Лесі, стаючи її невід'ємним другом на шляхах життя та безсмертним, завжди новим джерелом натхнення. Ось яку поетичну і мальовничу картину знаходимо в спогадах двоюрідної сестри Лесі Українки Лідії Михайлівни Шишманової-Драгоманової: “Щасливі дитячі спогади!.. Нас часто запрошували на все денні полювання, і велика група готувалася до цього заходу. Дехто обирав човни для подорожі Случем, інші обирали коні. Діти, включаючи мене, бігали в лісі, збираючи ягоди та слухаючи, як собаки ганяють за зайцем. Тим часом Леся сиділа, плела віночки з квітів і жита, і разом зі мною та моєю матір'ю виконувала українські пісні. Ці пісні, а також ті, що вона співала на Полтавщині, залишаються в моєї пам'яті: “Виступцем тихо йду”, “Посію я рожу, поставлю сторожу”, “Бувайте здорові, шляхи та дороги”, а далі “Звягельські люди”... От так-то сидить маленька Леся, держить віночок з

волошок і співає з нами тихесеньким голосом. А навкруги – чарівний літній вечір, на краю лісу тихо згасає огнище...” [48, с. 8]. Леся вже з самого раннього віку ознайомлювалася з народною творчістю через пісні та художні вироби. Її мати водила дітей до різних сіл та містечок, де маленька дівчинка слухала веснянки, що лунали від селян. Ці співи, які виконувались майже всім селом, особливо зачаровували Лесю та інших дітей. Діти, зокрема Леся, сприймали це все з великим захопленням, і багато пісень знаходили своє місце в побуті сім’ї Косачів, стаючи улюбленими.

На все життя запам’яталася Михайлові й Лесі поїздка на літо в село Жаборицю, розташоване неподалік від Новограда-Волинського (у давнину це місто називалося Звягель, і назва зберігалася в народі). За свідченнями сестри Ольги, Леся не раз згадувала жаборицькі пісні, казки, повір’я, купальські, жнивні обряди, які їй дуже сподобались, глибоко запали в душу. Природа Волині з своєю чарівністю та поетичністю народного побуту наповнила дитячу уяву Лесі, надаючи їй незабутні враження, які стали джерелом таланту для майбутньої великої поетеси і вилились пізніше у неперевершену одухотвореність безсмертної “Лісової пісні”. Через багато років Леся Українка саме так пояснить у листі до матері виникнення свого задуму драми-феєрії: “Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я й здавна тую мавку “в умі держала”... Зачарував мене сей образ на весь вік” [48, с. 9].

З Луцька ще раз повезла Олена Пчілка своїх дітей – тепер уже трьох – подивитися на обряди, послухати пісень. Зовсім маленька тоді Ольга зафіксувала у своїй пам’яті: “...стоїть гурт різного віку людей, і між ними мама, Миша й Леся і пильно дивляться, як другий гурт самої молоді робить щось надзвичайне. Стою коло мами і вперше в житті бачу й чую “Женчика-бренчика”, “Заїньку”, “Чорнушку-дурнушку”, “Подоляночку”” [48, с. 11].

З живих, безпосередніх зустрічей з народною піснетворчістю, із захопленням чарівним світом мелодій, ритмів, слів, рухів зародиться пізніше юнацький запал Лесі до фольклористичної діяльності. Вона фіксуватиме

народні пісні та складатиме збірки, маючи на меті передати їхню унікальну автентичність наступним поколінням.

Палке серце Лесі, переповнене любов'ю до ніжно-тужливої волинської природи, зачароване піснями, легендами, вперто підказувало: необхідно розповісти про рідну Волинь якнайширшому колу людей, прославити пісні цього краю, зберегти їх для нащадків, зробити загальнонародним набутком! Свою заповітну мрію Леся почала здійснювати вже в юнацькі роки. Захоплення етнографією (вивчення географічних особливостей краю, народного побуту, одягу, художнього рукоділля, говірок) та фольклористикою (записування і науковий аналіз зразків народного мистецтва: пісень, казок, легенд, обрядів) стало у ХІХ столітті найпрогресивнішою тенденцією розвитку вітчизняного краєзнавства та мистецтвознавства. Музично-фольклористична діяльність Миколи Віталійовича Лисенка, основоположника класичної української музики; Івана Яковича Франка, великого українського письменника; вчителя і друга юної поетеси, вченого-історика Михайла Петровича Драгоманова була для Лесі Українки яскравим прикладом [48, с. 17].

Саме інтерес до народної музичної творчості здружив Леся з Климентом Васильовичем Квіткою, ім'я якого відзначилося в історії фольклористики як одного з видатних дослідників українського фольклору та всеслов'янського музичного фольклору. Уже при перших спробах запису пісень Леся наштовхувалась на ряд труднощів. Вона слушно вважала, що розповсюджене тоді записування одних пісенних текстів – неповноцінне. Необхідно разом з текстом записувати мелодію – тільки та можна зафіксувати всі грані музично-поетичного змісту пісні. Але як це зробити? Хоч і вміла Леся грати на фортепіано, володіла музичною грамотою, проте виявилось, що цих знань недостатньо для повноцінної фольклористичної праці. Зі своїм клопотами і сумнівами вона у грудні 1890 року звернулася листом до Михайла Драгоманова, який перебував тоді в еміграції, у Болгарії: "...Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне, про способи записування народних пісень? Ся річ мене дуже займає, мотивів народних я знаю силу,

пробую записувати, але то мені трудно, щей дуже, може, якраз через те, що я не знаю методу такого як слід, а літератури про сю річ зовсім не знаю... Записую сама без теорії, та не знаю, чи буде з того пуття” [21, с. 105].

Додатковою серйозною перешкодою в самостійній фольклористичній праці був стан Лесиноного здоров'я. Хвороба не давала змоги багато ходити, часто приковувала до ліжка. Але ніщо не могло спинити запал юної ентузіастки! В іншому листі до дядька Леся з радістю пише про своє “щастя до етнографії”, відзначаючи, що жителі села Колодяжного радо погоджуються проспівувати пісні для запису, з довір'ям і цікавістю ставляться до її етнографічних спроб. Дуже багато допомагала Лесі вірна подруга Варка, яка ходила до старих людей, вивчала пісні з їх співу, а потім, уже від Варки, їх записувала Леся. “Мене навіть дивує, як я досі не обридла їй з своїм записуванням” – підкреслювала Леся в листі до Михайла Драгоманова доброзичливість і терплячість Варки. [48, с. 19].

За чотири місяці активної праці молода фольклористка зібрала багатий ужинок – півтораста обрядових пісень, на той час ніким не записаних! Зі спогадів сучасників можемо скласти собі уявлення про власний спів Лесі Українки – протягом всього життя поетеса дуже любила співати: зверталася у піснях до незабутнього дитинства, юності, черпала в них життєву енергію і творчу наснагу.

Климент Васильович Квітка – чоловік Лесі Українки – згадує, що вона мала звичку зранку співати пісні енергійні, бадьорі, вміла навіть імпровізувати пісні такого характеру. Климент Васильович називає також найулюбленіші пісні, яких найчастіше співала його дружина, - це “Ой на горі пшениченька”, “Котиться віночок по полю,” “Ой у саду голубець гуде”. Ті, хто мав щастя бувати у компанії Лесі Українки, стверджують, що голос поетеси не вирізнявся великою силою, м'якого меццо-сопранового тембру. Співала Леся Українка так, як співають у народі: при підвищенні мелодії – сильніше, при спаді – тихіше. Зберігала у співі усі мелодичні прикраси, як справжня виконавиця з народу. [48, с. 19].

Відомо, що обставини життя примушували її до частих мандрівок по різних країнах світу. І всюди Леся Українка цікавилась піснями і звичаями різних народів. Одна з подруг Лесі Українки, Оксана Стешенко, вказує, що під час розповіді про свої враження від далеких подорожей, Леся часто виконувала перед друзями італійські, німецькі та французькі пісні. Слід згадати також про подорож Лесі в Карпатські гори та на Буковину 1901 року. Подружжя Квіток приїхало влітку до мальовничого села Буркут – курортної місцевості, що славилась цілющими мінеральними водами. Тут вони зустрілись з Іваном Франком, який спеціально для цієї зустрічі приїхав у Буркут, та іншими представниками галицької й буковинської прогресивної інтелігенції. У колі друзів часто звучали пісні. Леся Українка і Климент Квітка з інтересом прислухались до незнайомих їм західноукраїнських пісень. Іван Франко наспівав декілька найцікавіших Клименту Васильовичу для запису; Леся Українка, у свою чергу, співала поліських пісень та інших, невідомих галичанам. Одна з них особливо сподобалась – її зразу розучили з голосу Лесі Українки: “Ой не шуми буйним листом, зелений катране” [48, с. 21].

Протягом усього свого життя поетеса зберігала в пам'яті низку пісень. Яскравим виявом цього є збірки, які вона підготувала спільно з Климентом Васильовичем Квіткою. Але найціннішим доказом глибокої любові Лариси Петрівни до пісень рідного краю є невеличка на вигляд книжка. “Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка”. З цієї збірки вирують образи дитинства та юності Лесі. Тут звучить жаборицька пісенька “Посію я рожу...”, і дитячі ігри з Колодяжного: в “Залізного ключа” або у “Вовка”, у “Відьми”, в “Бобра”. Кожна має свій “сценарій”, відповідні пісеньки, що ілюструють дію. [48, с. 22].

Світ дитячих забав, мальовничих весняних таночків, у яких кружляють “Подольночка” і “Царівна”, підстрибує “Женчичок-бренчичок”, схиляє голівку “Перепілонька”, лунають грайливі перегукування “Чорнушки-душки”, змінюється у збірці палкими, романтичними барвами народних балад. У цих пісенних розповідях про хвилюючі, страхітливі події, що часто збагачуються

елементами фантастики, народ засуджував свавілля своїх поневолювачів. Ніхто не сміє безкарно принижувати людську гідність!

Збірка пісень, написаних з голосу Лесі Українки, стала дорогоцінним матеріалом для українських композиторів, для вчителів, а також для професійних і самодіяльних хорових колективів. Дуже цікавим є для нас також опис старовинного народного свята “Купала”, який надіслала Леся Українка в 1893 році Іванові Франку до Львова для редактованого ним журналу “Житє і слово”. Чудова мальовнича картина! Описуючи народний обряд, Леся Українка фіксує всі його барви та найменші подробиці: плавність дівочих рухів, фантазію та задерикуватість парубочих ігор [48, с. 23].

Наостанок розповіді про велику і самовіддану любов поетеси до народнопісенної творчості, згадаємо події 1908 року. Тоді Леся Українка, вболіваючи за збереження для нащадків неповторних зразків кобзарського мистецтва, організувала фольклорну експедицію для запису українських народних дум та історичних пісень. Незважаючи на складне матеріальне становище, поетеса сама оплачувала витрати експедиції, а свою справжню участь у задуманій справі приховувала під ім'ям неіснуючого “субсидіатора”.

Леся Українка продовжила важливу справу збереження українських народних дум, розпочату Миколою Лисенком. Разом із Климентом Квіткою вони активно зверталися до різних наукових установ та видатних культурних постатей з проханням приєднатися до цього громадського завдання. Одним із тих хто відгукнувся на їхнє запрошення був молодий, але вже визнаний фольклорист Філарет Михайлович Колесса. Він погодився приїхати зі Львова на Полтавщину з метою записування репертуару кобзаря Михайла Кравченка із села Великі Сорочинці Миргородського повіту, Миколи Дубини із села Решетилівка, а також від Опанаса Сластьона – відомого українського художника, знавця кобзарської справи (Опанас Сластьон допомагав Лесі Українці та Клименту Квітці у проведенні експедиції) [48, с. 25].

У листах до Філарета Колесси поетеса послідовно приховувала свою справжню участь у підготовці запису дум. Посилаючись на відсутність свого

чоловіка у Ялті (де тоді перебувало подружжя Квіток), Лариса Петрівна пише: “...може, зволите і на довший час, поки зміняться сі обставини, задоволитися листування в сій справі зо мною, тим більше, що я писатиму все в порозумінні з моїм мужем і субсидіатором, так само і Ваші листи подаватиму до відома їм. Крім того, я щиро інтересуюся сею справою і рада всякого старання, на яке лише можу здобутися, тому прошу не вважати мене цілком сторонньою людиною і вшановувати мене Вашим довір’ям” [48, с. 26].

Насправді ж Леся Українка взяла на себе найрізноманітніші клопоти, пов’язані з організацією зустрічей Філарета Михайловича з кобзарями, забезпеченням необхідного технічного обладнання – фонографічного апарата і і валиків для запису дум тощо. Однак найцікавішим та найзначущішим фактом є те, що Леся Українка та Климент Квітка особисто взяли участь у записуванні кобзарських дум. У зиму 1908 року, перебуваючи в Ялті, вони запросили до себе з Севастополя видатного кобзаря Гната Гончаренка. Леся Українка розповідає Філарету Колессі про труднощі, які довелось перебороти для здійснення записів: фонограф спроваджено до Ялти з Миргорода, валики – з Києва та Москви; крім того, апарат далеко не завжди працював злагоджено. І все ж таки Леся Українка не вважала свої зусилля марними: “Ну, та мені особисто не жаль тепер ні часу, ні клопоту, покладених на сю справу: одно, що я дедалі більше впевнююся в нагальності справи рятування дум, а друге, що кобзар Гончаренко незвичайно інтересна людина і з етнографічного, і навіть з белетристичного погляду, так що я почувуюся цілком нагородженою за клопіт тими скількома днями, пробутими в його товаристві” [48, с. 26.]

Філарет Колесса надзвичайно високо оцінив мистецьку вартість репертуару Гната Гончаренка. Записи, що їх надіслали вченому до Львова Леся Українка та Климент Квітка, виявились найціннішою частиною всіх матеріалів експедиції 1908 року. Письменниці судилось побачити результат своєї чудової ініціативи: у 1910 році вийшов з друку перший том підготовленого Філаретом Колессою видання “Мелодії українських дум”. Одержавши цінну книгу, Леся

Українка з радістю написала вченому: “Тепер уже справді можна сказати: “Наша пісня, наша дума не вмере, не загине!”” [48, с. 28].

Другий том “Мелодій...” вийшов уже після смерті поетеси, у вересні 1913 року. Академік Філарет Михайлович Колесса вважав своїм обов’язком розкрити для широкої громадськості довго йому самому не відомий секрет справжньої участі Лесі Українки у збирання безцінних фольклорних матеріалів. Публікуючи свої спогади про письменницю, він завершує їх такими знаменними словами: “Ім’я Лесі Українки буде назавжди зв’язане з українською народною піснею і думою, як в’яжеться воно з революційно-демократичними традиціями в українській літературі. Бо ж збереження творів української народної поезії й музики вона вважала важливою частиною в програмі своєї діяльності, своїх життєвих завдань” [48, с. 28].

Виявлено, що майже все своє життя Леся Українка пізнавала, записувала та сприяла виданню українських історичних пісень, народних дум, пісень до танцю. Їх долею вона турбувалася чи не до тої ж міри, як власною літературною творчістю. Зібрані нею безцінні фольклорні матеріали безумовно належать до творчої спадщини поетки.

РОЗДІЛ III.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І СУЧАСНІСТЬ

3.1. Культурно-мистецькі інституції та їх роль у збереженні творчої спадщини Лесі Українки

Наслідок Лесі Українки має величезне значення сучасності в багатьох аспектах, зокрема у біографічному, творчому, філософському, історико-культурному та загальнонаціональному контексті. Матеріали даного підрозділу покликані висвітлити: установи, завданнями яких є збереження спадщини української письменниці; інституції та ресурси, проекти і заходи, приватні ініціативи, що продукують її постать.

Масштаб особистості, її громадська діяльність, багатогранна творчість, вплив на свідомість українців при житті та понад 100 років по смерті зумовили той факт, що практично у кожній архівній установі в Україні містяться документальні джерела, що прямо, чи опосередковано присвячені Лесі Українці. Зокрема це: Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України); Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ); Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України); Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК); Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ); Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного); Державні архіви Волинської, Житомирської, Київської, Рівненської та Сумської областей. Також часткова архівна спадщина Лесі Українки знаходиться у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Звичайно, із життям і творчістю письменниці можна ознайомитися в багатьох музеях України: в містах, де Леся Українка певний час мешкала, нині діють літературні музеї її імені.

Так, існують літературні музеї присвячені Лесі Українці в різних містах України, де вона проживала та творила. Деякі з них включають: Музей Лесі

Українки в Києві; Музей-садиба Лесі Українки в Лучках; Музей-садиба Лесі Українки в Ялті; Музей Лесі Українки в Чернігові.

Ці музеї мають велику колекцію особистих речей, рукописів, фотографій та інших експонатів, що розповідають про життя і творчість Лесі Українки. Вони дають можливість побачити та зануритися в атмосферу, в якій жила видатна українська письменниця.

Так, існує музей-садиба Лесі Українки в місті Новоград-Волинський, де вона народилася. Музей розташований у будинку, де письменниця з'явилася на світ. Експозиція включає картини, світлини, меблі, документи та особисті речі родини Косачів, щоб відтворити атмосферу їхнього життя. Поблизу будинку встановлено бронзове погруддя Лесі Українки, яке додає цій локації особливий художній шарм. Музей створений з метою збереження та представлення спадщини видатної української письменниці.

Лесю Українку та її родину пов'язують з містом Луцьк. У місті знаходиться кілька пам'ятників поетесі, а також ім'я Лесі Українки відображено в найбільшій університетській установі міста. Крім того, є музей Лесі Українки в Східноєвропейському національному університеті та музей-кімната Косачів, розташований у будинку, де письменниця жила. Ці музеї є місцями, де можна долучитися до спадщини та життя видатної української літературної постаті.

Садиба в с. Колодяжне на Волині, де жила родина Косачів, стала особливим місцем для збереження пам'яті Лесі Українки. Літературно-меморіальний музей в цій садибі розділений на меморіальну і літературну частини. У "Білому будиночку" та батьківському "Сірому будиночку" відтворено інтер'єри з часів життя Лесі Українки. Літературна частина включає чотири кімнати, де представлені документи та рукописи письменниці. Бронзове погруддя Лесі Українки доповнює атмосферу на території садиби, надаючи їй особливий характер.

Будинок за адресою вулиця Саксаганського, 97 у Києві, де Леся Українка проживала протягом двадцяти років, став основою для створення літературно-меморіального музею. Нині в цьому будинку розміщена експозиція, яка

представляє світлини, рукописи, документи та інші матеріали, пов'язані з життям і творчістю Лесі Українки. Музей є місцем, де відвідувачі можуть дізнатися більше про різні аспекти життя та спадщини великої української поетеси.

Протягом трьох років Леся Українка проживала в Ялті на вулиці Катериненській. В даний час на цьому місці стоїть пам'ятник письменниці, а поруч розташований будинок у мавританському стилі, де вона мешкала. Музей, створений на базі цього будинку, відіграє важливу роль для громади Криму, сприяючи у збереженні культурної спадщини Лесі Українки. Крім того, на базі цього музею було сформовано першу українську школу в місті, а його зали використовуються як аудиторії для кримських студентів та активістів різних культурних організацій і товариств.

Справжній показчик зацікавленості та значущості Лесі Українки полягає в широкому доступі до різноманітних джерел, які розкривають її життя і творчість. Наукові праці, статті, видання її творів - як прозових, так і поетичних - а також листування, тепер легко доступні для дослідження зацікавленими особами. Ці матеріали можна знайти в бібліотеках, книгарнях, приватних колекціях та в Інтернеті, що свідчить про широкий інтерес до спадщини Лесі Українки.

Серед різноманітних онлайн-ресурсів, що містять інформацію про Лесю Українку, виділяються довідкові портали, створені науковими установами та товариствами, електронні бібліотеки, каталоги та бази даних, а також окремі документи на веб-сайтах бібліотек, музеїв і установ, що присвячені Лесі Українці. Один із таких ресурсів – "Україніка" Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Це електронний інформаційний та документальний ресурс, який об'єднує архіви, рукописи і друковані матеріали, створені в Україні та за її межами, і присвячений різноманітним аспектам України – від творів усіх мов до українського народу та території країни. У розділі "Персоналії" можна знайти короткі відомості про Лесю Українку.

Сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського містить переліки повнотекстових видань творів Лесі Українки, доступних для перегляду в рубриці "Праці", а також посилання на видання про Лесю Українку в рубриці "Література". Ще одним важливим та цінним ресурсом на цьому сайті є "Український національний біографічний архів" – науково-інформаційний проект інституту біографічних досліджень. Тут можна знайти посилання на інформацію про особу, твори, включаючи повнотекстові, на ресурсах НБУ ім. В. І. Вернадського та інших інтернет-ресурсах.

Електронна бібліотека "Культура України", яка створюється національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого за участі різноманітних культурних установ та приватних осіб, спрямовує до своєї колекції повнотекстові видання творів Лесі Українки. В колекції електронної бібліотеки "Культура України" ви знайдете різноманітні документи, які розкривають життєвий та творчий шлях Лесі Українки. Це включає в себе її твори, а також книги та статті, присвячені її життю, поетичній, драматичній та прозовій творчості.

Цікаво, що існують окремі ресурси, присвячені величній постаті Лесі Українки. Зокрема, "Леся Українка. Енциклопедія життя і творчості" Миколи Жарких [6] і "Тамара Скрипка. Персональний сайт" [42] вивчають та висвітлюють різні аспекти життя та творчості поетеси.

Микола Жарких, український науковець, літературознавець, мистецтвознавець і програміст, створив власний електронний ресурс з метою надання вичерпної інформації про Лесю Українку. Основою для проекту стало зібрання творів поетеси у 12 томах, видане видавництвом „Наукова думка” у Києві в період з 1975 по 1979 роки. Під час розробки веб-версії, за словами Миколи Жаркого, були використані й інші видання творів Лесі Українки, включаючи ті, які не увійшли до зібрання 1975-1979 років. Наразі матеріали на сайті розділені на 16 розділів. Окремі розділи для зручності пошуку інформації мають покажчики. Цей електронний ресурс має велику наукову цінність і є

значущим джерелом повнотекстової інформації про Лесю Українку для широкого загалу користувачів.

Персональний веб-сайт Тамари Олексіївни Скрипки, української літературознавиці та художниці, є джерелом досліджень з біографії Лесі Українки та родин Косачів-Драгоманових. Зміст сайту охоплює різні аспекти досліджень та структурований у розділах, таких як "Новини", "Леся Українка", "Родини Драгоманових і Косачів", та "Постаті українських діячів 20 століття". Цікаво, що на сайті Тамари Олексіївни Скрипки доступний електронний варіант книги "Дворянське гніздо Косачів", що була видана нею у співавторстві з Іваном Денисюком у Львові в 1999 році [3].

Libraria – Проект "Архів української періодики онлайн", створений компанією "Архівні інформаційні системи", має на меті цифрувати та забезпечити онлайн-доступ до різноманітної української історичної періодики. Цей проект створює унікальну можливість для дослідників, які вивчають життя і творчість Лесі Українки, та для широкого загалу читачів, які цікавляться історією України. Важливо відзначити, що кожна публікація про Лесю Українку в регіональній історичній періодиці, яка включена до електронної бази Libraria, стає надзвичайно цікавою для вивчення різних аспектів життя та творчості видатної письменниці.

Так, на сучасному етапі інформаційного розвитку численні ресурси в Інтернеті надають різноманітну інформацію про життя та творчість Лесі Українки. Установи, які приурочені до її імені, такі як бібліотеки, навчальні заклади і музеї, активно використовують власні ресурси для зберігання та вшанування пам'яті про видатну українську поетесу. Багато з цих установ також утримують сторінки в соціальних мережах, щоб оперативно інформувати користувачів про події та активності, пов'язані з Лесею Українкою. Це дозволяє залучити більше уваги до спадщини письменниці та популяризувати її в кіберпросторі.

У 2021 році Україна на державному рівні вшанувала ювілей Лесі Українки. Це чудово, що з нагоди 150-річчя Лесі Українки проводилися

різноманітні тематичні заходи та заходи, присвячені її творчості та культурному внеску. Такі ініціативи дозволяють вшановувати спадщину письменниці, привертати увагу до її творчості та вдячності за вплив на українську літературу та культуру загалом. Сайт "Леся Українка: 150 імен" виявляється корисним інформаційним ресурсом для огляду всіх подій, пов'язаних з ювілеєм Лесі Українки. Це є ще одним способом залучення громадськості до важливих аспектів культурної спадщини та літературної спадщини України [28].

У рік ювілею видатної мисткині низка провідних архівних установ України об'єднала спільні зусилля для презентації нової онлайн виставки «150-річчю Лесі Українки присвячується...». Більше 10 архівів долучилось до проєкту. Онлайн виставка фотографій і документів про Лесю Українку діє на сайті Державної архівної служби України [48].

В Українському домі з 25 лютого по 8 березня 2021 року був представлений мистецький проєкт "Леся Українка: 150 імен". Його експозиція поділялась на тематичні зали: "Лінія життя", "Образ", "Особисте", "Акценти", "Ілюстрації", "Гра", а також спільний простір театру, книжок і дискусій. Під час даного проєкту презентувалось повне академічне нецензуроване видання її творів у 14 томах, яке можна знайти у вільному доступі на сайті Українського інституту книги, а Мінкульт разом з агенцією Postmen створили характерний візуальний стиль до святкування, брендбук та графічні матеріали якого може кожен охочий. Це вражаюча колекція! Збірка понад 200 творів і артефактів, представлених на трьох поверхах будівлі, свідчить про величезний інтерес та підтримку соціуму до творчості Лесі Українки. Така ініціатива дозволяє широкому загалу насолоджуватися та вивчати різноманітні аспекти її таланту та внеску в українську культуру. За такої широкої участі із різних музейних інституцій та приватних колекцій, виставка має можливість показати багатогранність спадщини Лесі Українки через різні види творчості та предмети.

Команда Суспільного радіо підготувала добірку спеціальних проектів та програм, присвячених видатній письменниці, поетесі, громадській діячці та перекладачці під загальною назвою "Наша Леся":

Документальний радіофільм "Леся Українка. Відлуння", створений Романом Колядою, є шестисерійним проектом, що глибоко досліджує творчий світ Лесі Українки та її вплив на різні сфери життя. У цьому спецпроекті українські митці об'єднали свої зусилля, щоб висвітлити значення Лесі Українки в різних аспектах її творчого доробку. Вони розглядають її внесок у поезію, історичну драму, вплив на розвиток української літературної мови, а також її громадсько-політичну діяльність. Цей проект дозволяє слухачам глибше осмислити спадщину Лесі Українки через різні перспективи та креативний підхід митців.

В програмі "Академія" літературознавця Тамара Гундорова розкрила в чому актуальність Лесі Українки для сучасності, а історик та журналіст Ігор Гирич, поділився інформацією про Лесю Українку та інтелектуалів кінця XIX — початку XX століття в програмі "Імператив". В програмі "У нас все культурно" Ростислав Семків розповів про Лесю Українку та європейську культуру. В програмі "Літопис" історик Петро Кралюк, аналізує вплив західноєвропейської літератури на творчість Лесі Українки, розглядаючи її як євроінтегратора.

"Радіотеатр" – програма на Радіо Культура із щомісячними постановками за драмами Лесі Українки виглядає як чудова ініціатива. Це надає слухачам можливість насолоджуватися та занурюватися в творчий світ видатної української письменниці через звукове виконання її творів. Зокрема, це цикл радіовистав творів Лесі Українки: "Бояриня", "Жаль", "Кримські спогади" та "Камінний господар", "Осінь казка". Прем'єра поетично-музичної імпровізації "Се очі з іншої країни" в обробці актрис Театру Лесі Українки Надії Кондратовської та Анни Грінчак є захопливою та творчею подією. Такі проекти додають нових вимірів до творчості Лесі Українки та створюють унікальні перформанси, де поезія поєднується з музикою та акторською майстерністю.

Проект "Радіо Леся" на Українському радіо розпочався 15 лютого 2021 року. Такі радіопрограми створюють можливість для глибшого занурення в творчий світ великої письменниці та висвітлюють її важливість і вплив на культуру та літературу. Наприклад, гостем програми "У нас все культурно" став письменник Мирослав Лаюк, який розповів про те, що мають знати про Лесю Українку українці. В програмі "Літопис" про духовний аристократизм Лесі Українки, родинні архіви та нащадків мисткині розповіла дослідниця, головна хранителька фондів Нью-Йоркського відділення Української Вільної Академії Наук (США) Тамара Скрипка [30].

Презентація "Династія" та інформаційні матеріали, підготовлені Українським інститутом національної пам'яті до цієї дати, стала чудовою ініціативою для вшанування та вивчення династії Драгоманових і Косачів (у форматі 10 фактів про Лесю Українку та родини Драгоманових і Косачів). Розкривають історію та внесок родини до культурного і суспільного життя України для розуміння контексту, у якому жила Леся Українка. Ці факти становлять важливу частину культурної спадщини та історії України.

Отже, ювілей став гарним приводом згадати й переосмислити видатну постать.

Окреслено установи і ресурси, що зберігають спадщину та розповсюджують творчий доробок Лесі Українки і пам'ять про неї. Виявлено сучасний процес формування української ментальності шляхом популяризації історії України в її видатних постатях.

3.2. Сучасні шляхи популяризації особистості Лесі Українки та її творчості

Розглянемо сучасні методи та засоби, задіяні задля популяризації особистості Лесі Українки та її творчості.

Як свідчать спогади сучасників Лесі Українки, вона сама шукала натхнення у музиці. Музику до творів поетеси писали такі українські класики як Михайло Скорульський, Григорій Алчевський, Денис Січинський, Кирило

Стеценко, Мирослав Скорик, Петро Гайдамака, Платон Майборода та інші. Пісні на її вірші були в репертуарі Соломії Крушельницької, Лариси Руденко, Діани Петриненко, Галини Сухорукової. Пісні на твори поетеси звучать у класичному виконанні у залах українських філармоній та музичних шкіл.

Зараз же все більше сучасних музикантів звертається до її творчості: на великій сцені звучать все більше її віршів, покладених на музику до того ж у різних жанрах — від популярної музики до року і репу, також органічно Леся Українка звучить у бардівському виконанні. Український друкований щотижневий суспільно-політичний журнал “NV” пропонує здійснити подорож сучасними піснями, в основі яких лежать вірші Лесі Українки [23].

На вірш “Ой, здається — не журюся...”, написаний Лесею Українкою під час подорожі до Бейруту, український гурт “Сестри Тельнюк” написали пісню “Досадонька” (1993). Канадська співачка українського походження Тетяна Остапович, що виступає під сценічним ім'ям Тетяна Марія, в 2014 році взяла до репертуару пісню на однойменний автобіографічний вірш Лесі Українки “Давня весна”, яка звучить у класичному варіанті українського композитора Ярослава Лопатинського. Вірш “Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти...” у 2019 році український гурт “Бумбокс” поклав за основу в пісні “Плющ”. Пісня “Ой, вишеньки, черешеньки” (2019), на вірш, який відноситься до дитячої поезії Лесі Українки, вже чотири роки тримає важливе місце у репертуарі української співачки зі Львова Оксани Мухи. Вірш “Стояла я та слухала весну”, що увійшов до збірки “Думи і мрії” з циклу “Мелодії”, вперше був покладений на музику Кирилом Стеценком (1882-1922). У сучасній обробці вірш прозвучав у виконанні українського дуєту Alex&Elina в 2020 році. Музику та аранжування зробив Олексій Алтухов.

Фрагмент із поеми “Лісова пісня”, а саме монолог Мавки, молоді українські виконавиці Shy (Олександра Корягіна, колишня учасниця ХФактор) та KULSHENKA (колишня учасниця гурту Panivalkova) перетворили на однойменну пісню (2020). Як зізнається Shy, можна придумати багато інтерпретацій «Лісової Пісні», але, в принципі, вона про пробудження після

сну. Тож слова Лесі Українки в цій пісні сприймаються як метафора про якийсь важкий період життя у людини, та настає момент просвітлення (кохання чи натхнення) якимсь переродження, після якого людина прокидається, наче після важкого сну, від своїх проблем і переживань, і закохується у цей світ по-новому.

Творчість Лесі Українки, яка теж стикалася з багатьма викликами та труднощами у своєму житті. Вона не тільки виросла з міцним патріотичним духом, але й вразила світ своєю поетичною геніальністю. Якщо діти з Творчої школи Павла Табакова використовують цю історію для своєї творчості, це ще один спосіб вшанувати пам'ять великої поетеси та надихати нове покоління на творчі досягнення.

Вірш славетної української поетеси “Мріє, не зрадь” на реповану композицію (2020), що пробирає до мурах. «Мріє, не зрадь» – це дуже вражаюче та позитивне свідчення про вплив творчості Лесі Українки на молодше покоління. Її поезії, наповнені глибоким змістом та патріотичним духом, здатні надихати та розкривати таланти в дітях та підлітках. Такий підхід до вивчення літератури допомагає зробити творчість Лесі Українки доступною та захоплюючою для нового покоління.

Відеокліп на пісню “Леся” (2022), написаної на вірш поетеси “Contra Spem Spero”, став відлунням сьогодення. За словами виконавиці пісні Марини Круть (KRUTЬ) - це відео про українську жінку, яка має силу здолати шлях через увесь світ зі своїми маленькими дітьми задля збереження майбутнього нашої країни. Показано її силу і віру. З початком повномасштабного вторгнення з України виїхало понад 12 млн українців. Це 12 мільйонів особистих драм і трагедій. Ніхто з них не знає напевно чи повернеться колись в Україну. Хтось знайде нове життя і асимілюється за кордоном. Хтось все ж таки повернеться додому, а хтось не має вже дому, не має куди повертатись.

Спільну пісню “Тішся” (2022) представили Артем Пивоваров і Оля Полякова. Пісня «Тішся» дуже вдала ідея використовувати мистецтво, таке як живопис, як символ для вираження ідей та цінностей. Опис про мольберти з

пустими полотнами та можливість створення нового мистецтва через використання фарб надихає на оптимізм та творчість. Мета створення нової картини майбутнього українського народу, представлення його як розквітлої нації, є дуже символічною та має потужний емоційний вплив. Цей підхід сприяє об'єднанню та мотивації людей до спільних дій для створення щось величезного та красивого.[23].

Ось так поезія Лесі Українки сприймається сучасниками та надихає їх. І в тому криється нерозгаданий феномен постаті видатної українки. Феноменом є також те, що не зважаючи на спроби шкільної програми в радянському та пострадянському періодах стандартизувати та уніфікувати творчість Лесі Українки, зведення сприйняття її творчості до рівня "Лісової пісні" як казки типу "Снігуронька", вона залишається привабливою для сучасного читача. Порівняно з тріадою "Шевченко – Франко – Леся", її творчість менше вписується в канон та сприймається молоддю як жива і власна.

Підтвердженням цього є безліч аматорських відеокліпів в мережі Інтернету, в яких демонструються читання, чи спів поезій літераторки. До прикладу, вже згаданий журнал "NV" розмістив на своєму сайті Пошткаст Лесі Українки, на якому можна ознайомитись з аудіоверсією листів письменниці. А кафедра української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки започаткувала некомерційний просвітницький мультимедійний проєкт "Слухай українську (літературу)/ Слухай українське (СЛОВО): аудіо- та відеочитка творів української літератури, а також спогадів, листів, щоденникових записів української письменниці" задля популяризації української літератури, українського слова. У читанні задіяні студенти, аспіранти, випускники, викладачі факультету філології та журналістики ВНУ ім. Лесі Українки. Ініціатива, розробка, підбір текстів, читання - Олена Маланій.

Культурний Проєкт – веб платформа для неформальної освіти у сфері гуманітарних знань. На даному сайті можна знайти багато цікавих статей про Лесю Українку, а також прийняти участь в різних заходах, присвячених

видатній українці. Так у квітні 2023 року Культурний Проект та Музей видатних діячів української культури організували публічну лекцію, присвячену батькам Лесі Українки, в межах циклу розповідей "Українська культурна еліта в боротьбі за українську націю". У матеріалі зазначено найцікавіше у вигляді тез лекторки Ірини Щукіної, завідувачки музею Лесі Українки у Музеї видатних діячів української культури.

Понад 100 років творчість Лесі Українки є джерелом натхнення як для читачів, так і людей творчих: художників, хореографів, кіно та театральних режисерів і, безперечно, музикантів. Її твори досі не втратили своєї актуальності, вважаються пророчими, Творчий феномен цієї жінки у тому, що скільки б не минало часу, жоден твір не втрачає своєї актуальності, проектується на сьогоднішній день. Наприклад, нині по-новому звучить твір Лесі «Бояриня», де змальовані російсько-українські відносини. Протистояння двох народів у другій половині XVII століття співзвучне із теперішнім.

Леся Українка створила понад 20 драматичних творів, і лише один із них, "Блакитна троянда", був представлений на сцені за її життя. Серед режисерів найбільш відомі "Лісова пісня" (1911) та "Камінний господар" (1912). Драматургія Лесі Українки гармонізується із сучасністю та відповідає естетичним і громадянським завданням, що сьогодні постають перед українським мистецтвом.

У 1939 році у Національному академічному драматичному театрі відбулася прем'єра "Камінного господаря" (режисер Костянтин Хохлов), яка здобула широкого визнання і спричинила присвоєння театру імені Лесі Українки. Ця драма була відновлена на сцені кілька разів, і в даний момент іде п'яте втілення під назвою "У полоні пристрастей" за режисурою Михайла Резніковича. Костюми, які використовувались у постановках, присвячених Лесі Українці, представлені на виставці "Історія костюмів" у музеї Шевченка. До ювілею театр підготував виставу "Три кохання", яка базується на поезії та листах Лесі Українки і розповідає про її ліричні взаємини з Максимом Славинським, Сергієм Мержинським і Климентом Квіткою.

У святковий день 150-річчя Лесі Українки Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка представив нову постановку "Касандра" за режисурою Давида Петросяна. Це вже друга інтерпретація цієї драми у театрі, попередню в постановці 1970 року створив Сергій Сміян. Сюжет розгортається навколо трагедії жінки, яка несе важкий бремі пророчого дару. Питання про те, чи є потреба у пророкові для свого народу, залишається завжди актуальним. Окрім того, на великій сцені театру представлено виставу "Verba", створену за мотивами "Лісової пісні" Сергієм Маслобойщиковим, яка претендує на Шевченківську премію. Також у репертуарі театру знаходиться вистава "На полі крові" з режисурою Юрія Розстального, що вже від 2009 року вражає глядачів. Ця драматична поема, заснована на біблійних сюжетах, розповідає легенду про Юду, який проходить шлях від любові до Ісуса та беззастережної віри в Його вчення до розчарування та зради.

Національна Опера запрошує глядачів на перегляд балету "Лісова пісня", створеного композитором Михайлом Скорульським. Лібрето для цього балету написала Наталя Михайлівна Скорульська, дочка композитора і заслужена артистка України. Метою авторів було максимально точно передати суть твору Лесі Українки, відтворити у музиці та хореографії емоційний спектр, зберегти основні образи, сюжетні лінії, внутрішню логіку та послідовність драматургічного розвитку, де реальне переплітається з казковим. Прем'єра балету відбулася у лютому 1946 року під час святкування 75-річчя від дня народження Лесі Українки. За участю Наталі Скорульської новий інтерпретаційний погляд на балет реалізував народний артист Вахтанг Вронський.

У репертуарі академічного театру на Подолі представлена вистава "Камінний господар" за режисурою Івана Уривського. Сюжет обертається навколо Дона Жуана, егоїстичної Донни Анни та консервативного командора Дона Гонзаго де Мендоза. Крім того, за ініціативи Даші Малахової, яка виконує роль Донни Анни, була створена відеOVERсія вистави "Камінний господар" в рамках проєкту "Театр 360 градусів". Ця версія включає інтеграцію 3D копій

акторів та декорацій, і доступна для перегляду як онлайн, так і на великих екранах у кінотеатрах.

Академічний театр на Липках пропонує вражаюче виставу "Лісова пісня". З використанням легких тканин, квітів і дзеркал створено атмосферу нереальності потойбічного світу Мавки, в той час як Килина і мати Лукаша втілюють зв'язок з реальним світом. Ідея об'єднання Мавки і Лукаша має створити ідеальний світ, де емоції і розум взаємодіють рівноцінно. Однак, як відомо, в світі немає нічого ідеального, за винятком, можливо, кохання. Режисер-постановник - Віктор Гирич.

Опера "LE", яку поставив режисер Влад Троїцький разом із формацією NOVA OPERA, перетворює замуфікований образ Лесі Українки, представляючи її як живу особистість, борця, освічену вчительку, яка заклала основи для утвердження української державності та вносила українську культуру в глобальний контекст. Вистава розповідає про те, чим жила Леся Українка, якими були її мрії та як ці мрії здійснилися. У спектаклі звучать тексти українською, англійською та німецькою мовами. Автори музики - Сергій Вілка та Андрій Мерхель [30].

Доцент кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки Олена Маланій зауважує, що Леся Українка актуальна саме сьогодні, як ніколи. На її думку, це довели події останніх років: події на Майдані, під час Революції Гідності, коли Леся стала, фактично, політичною іконою Революції Гідності.

Проаналізовано сучасні шляхи популяризації особистості Лесі Українки та її творчості. Виявлено, що образ Лесі Українки не залишається лише книжним, лише об'єктом наукових досліджень і розвідок. Леся Українка своїми творчими відкриттями виявилася впереди свого часу, завдяки чому сьогодні вона вражає нас своєю сучасністю більше, ніж коли-небудь.

І, ймовірно, лише зараз її починають по-справжньому розкривати. Для загалу Леся, щонайперше – бренд, та постать, що гідна представляти Україну.

ВИСНОВКИ

У даній дипломній роботі було здійснено комплексне дослідження творчої спадщини Лесі Українки, котра відіграла помітну роль в українському культуротворенні кінця XIX – початку XX століття. Підсумовуючи та узагальнюючи представлений матеріал, доцільно зробити наступні висновки:

1. Окреслено й опрацьовано сучасні гуманітарні дослідження постаті Лесі Українки. Виявлено, що головним джерелом, що містить інформацію про Лесю Українку, є книга, написана її сестрою, Ольгою Косач-Кривинюк, з назвою "Леся Українка. Хронологія життя і творчості". Дана книга та спогади про відому письменницю її сучасників, зібраних дослідницею Тамарою Скрипкою, значною мірою допомагають розгорнути нові сторінки життєвого й творчого шляху, побачити в видатній постаті живу людину, багатогранну особистість. Сучасні методологічні підходи, дозволили розширити інтерпретаційну парадигму доробку письменниці. Сучасне лесеукраїнознавство виникає на основі об'єктивних досліджень та непристрасної критики. Вчені XXI століття, спираючись на інтерпретації попередніх дослідників, розвивають науковий дискурс у різних методологічних площинах, що забезпечує широке тлумачення спадщини Лесі Українки.

2. Досліджено: історію родоводу; біографії батьків; духовний клімат родини. Означено спрямованість виховання та освіти, що виступила підґрунтям письменницької, перекладацької та фольклористичної діяльності мисткині. Показано як з дитинства у свідомість майбутньої письменниці закладалися факти історико-культурного значення, які допомагали збагнути власну особистісну причетність до історії українського народу. Наголошено на ролі сім'ї у формуванні феномена українства поетки. Визначено, що родинне оточення Лесі Українки само створювало те культурно-духовне середовище, яке було здатне формувати високі особистісні якості, культуротворчі нахили і потреби їхніх дітей і в якому було закладено основи світогляду Лесі Українки.

3. Розкрито роль близького оточення у формуванні культуротворчої особистості та її життєвих мотивацій. Наголошено, що частиною ідентичності

Лесі Українки став духовний, моральний та ідейний досвід, здобутий від Михайла Петровича Драгоманова. Творчість виявилася породженою під впливом травматичного досвіду, що стався біля ліжка смертельно хворого Мержинського. Висвітлено стосунки з Ольгою Кобилянською, як культуротворчу спроможність авторок – жінок, як основу формування стилю новоромантизму та творення „жіночої культури”, що постає культурним феноменом.

4. Спираючись на новітні наукові розвідки українських фахівців в процесі реконструкції історії вітчизняної культури, охарактеризовано основні її тенденції періоду помежів'я XIX-XX століть. Підкреслено, що протягом вказаного періоду народжувалася нова генерація української інтелігенції, яка виросла із середовища народу; формувалася національно-духовна еліта, що за допомогою освітніх інструментів вести українців до соціально-політичного, національного та духовного визволення. Для тих, хто довгий час був позбавлений власної державності, література та культура стали не лише творцем, а й оберегом їхньої ідентичності та національної автономії. Зазначено, що творчість Лесі Українки співпадає з періодом формування української нації і сприяє утвердженню національної ідентичності на рівні культури, мистецтва та літератури.

5. При опрацюванні перекладацького доробку літераторки було виявлено: перекладацька діяльність сприяла тому, що Лесі Українки глибоко орієнтувалася в найновіших тенденціях розвитку наукових та суспільних ідей того часу, і мала відвагу полемізувати і критикувати визнаних авторитетів; її переклади сприяли виробленню та становленню наукового стилю в українській мові; в її листах і публікаціях на основі зроблених нею перекладів головною думкою звучить тема української автономії, відокремлення від Російської імперії, духовного звільнення людини і нації, які вже зможуть будувати новий світ суспільної гармонії.

6. Визначено творчу спадщину Лесі Українки і показано, що її помітними складовими були перекладацька, виконавсько-музична та фольклористична

діяльність. Наголошено на цінності зібраного фольклористичного матеріалу та ролі виконавсько-музичної діяльності в житті і творчості Лесі Українки як складову її творчого та особистісного самовираження.

7. Висвітлено установи, завданнями яких є збереження спадщини української письменниці; інституції та ресурси, проекти і заходи, приватні ініціативи, що продукують її постать; сучасні шляхи популяризації особистості Лесі Українки та її творчості. Виявлено, що спадщина Лесі Українки зберігається в Державних архівах України, у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, в фондах інститутів, музеїв та бібліотек імені Лесі Українки. Електронна версія повного нецензурованого видання творів письменниці у 14 томах розміщена на сайті Українського інституту книги. Висвітлено значущість збереження доробку Лесі Українки у біографічному, творчому, філософському, історико-культурному аспектах, а також у загальнонаціональному контексті. Виявлено сучасний процес формування української ментальності шляхом популяризації історії України в її видатних постатях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гундорова Т. Леся Українка. Книги Сивілли. Харків : Віват, 2023. 304 с.
2. Денисюк І., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів.
URL: <https://www.t-skrypka.name/LUkrainka/Gnizdo.html>
3. Драгоманов М. П. Автобіографія. Київ : Криниця, 1917. 63 с.
4. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу. Літературно-публіцистичні праці. У 2 т. Т. 2. Київ : Наукова думка, 1970. С. 312-367.
5. Драй-Хмара М. Леся Українка : життя й творчість. Харків : Державне видавництво України, 1926. 156 с.
6. Жарких М. Леся Українка. Енциклопедія життя і творчості. Веб-видання, 2006 – 2023. URL: <https://www.l-ukrainka.name/#>
7. Забужко О. Notre Dame d`Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ : Комора, 2014. 636 с.
8. Зборовська Н. Моя Леся Українка : есей. Тернопіль : Джура, 2002. 228 с.
9. Златогорська Л. Леся Українка: матеріали до бібліографії. Київ, 2010.
URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/Bibliography/Zlatogorska/html>
10. Ідеологиня національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки) : збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 25-26 лютого 2021 року. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2021. 620 с.
11. Інформаційні матеріали «Династія» до 150-річчя від дня народження Лесі Українки. Веб-видання. Український інститут національної пам'яті. 21 лют. 2021 р.
URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/derzhsluzhbovcyam/informaciyni-materialy-dynastiya-do-150-richchya-vid-dnya-narodzhennya-lesi-ukrayinky>

12. Карп'юк А. Милий мій! Ти для мене зруйнований храм : особисте, інтимне життя Лесі Українки. Слово Просвіти, 2018. № 32. С. 13.

13. Ковальчук Є. Олена Пчілка, Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури : наук. зб. : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 170-річчю від дня народження Олени Пчілки та 70-річчю з часу створення Колодяжен. літ.-мемор. музею Лесі Українки, м. Луцьк, с. Колодяжне, 25-26 черв. 2019 р. Волин. облрада та ін. Луцьк, 2019. 126 с.

14. Косач-Кривинюк О. Леся Українка : Хронологія життя і творчості. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук, 1970. 923 с. : іл.

15. Коротєєва А. Феномен постаті Лесі Українки: культурологічний підхід : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції “Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство”, 9 лист. 2023. Київ : НАКККіМ. 2023. С. 54-55.

16. Костенко А. Леся Українка. Життя видатних людей. Київ : А.С.К., 2006. 512 с.

17. Кочерга С., Чабан І., Сліпушко О. Листи так довго йдуть... : знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі. Союз українок Америки. Київ : Просвіта, 2003. 308 с. : 10 с. іл.

18. Кузьма О. Творчість Лесі Українки в літературному дискурсі XXI століття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. 2021. Вип. 1(45). С. 542-548.

19. Левчук Ю. Леся Українка та англійська культура. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153578098.pdf>

20. Леся Українка і родина Косачів в історії української та світової культури : наук. зб. : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю від дня народження Лесі Українки, с. Колодяжне, 25 лют. 2021 р. Луцьк, 2021. 196 с. : іл.

21. Леся Українка. Листи: 1876-1897. Київ : Комора, 2020. 512 с.

22. Леся Українка. Листи: 1898-1902. Київ : Комора, 2017. 544 с.

23. Леся Українка. Листи: 1903-1913. Київ : Комора, 2018. 736 с

24. Леся Українка – вірші, які стали піснями. NV – український друкований щотижневий суспільно політичний журнал, онлайн електронна версія журналу. URL: <https://life.nv.ua/ukr/art/lesya-ukrajinka-virshi-yaki-stali-pisnyami-bumboksa-oksani-muhi-ta-inshih-suchasnih-muzikantiv-50144015.html>

25. Леся Українка і сучасність: у 6-ти т. Т. 1 / упоряд. Н. Стащенко; ред. М. Жулинський. Луцьк : Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2003. 444 с.

26. Леся Українка і сучасність: у 6-ти т. Т. 2 / упоряд. Н. Стащенко; ред. М. Жулинський. Луцьк : Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2005. 598 с.

27. Леся Українка і сучасність: у 6-ти т. Т. 3 / упоряд. Н. Стащенко; ред. М. Жулинський. Луцьк : Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2006. 576 с.

28. Леся Українка 150 імен : веб-видання POSTMEN за підтримки: Міністерства культури та інформаційної політики України, Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти.

URL: <https://150imenlesi.org/>

29. Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки. Київ : Наук. думка, 1992. 632 с.

30. Наша Леся – спецпроекти до 150-річчя Лесі Українки на суспільному радіо. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=95243>

31. Овчарук О. В. Особистість у просторі культури. : навчальний посібник. 2 вид., допов. Київ : НАКККіМ, 2022. 152 с.

32. Огнева О. Східні стежки Лесі Українки. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Луцьк : Волинська обл. друк., 2008, 240 с.. : іл.

33. Онуфрієнко О. Віхи життєтворчості Лесі Українки в контексті наукової біографії модерного автора на межі століть. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. 2016. Вип. 2(36). С. 205-209.

34. Онуфрієнко. О. Творча та життєва біографія Лесі українки в культурній спадщині до питання методики її збереження та популяризації. Культурна спадщина України: сталий розвиток і національна безпека :

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Том 1. 20 квітня 2017 р., Київ, 2017. С. 72-77.

35. Пальм Н. Д., Гетало Т. Е. Історія української культури : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ, 2013. С. 143-148.

36. Панасенко Т. Леся Українка. Харків : Фоліо, 2013. 122 с.

37. Подорожі Лесі Українки. Веб-видання „Експедиція ХХІ”. 27 лют. 2023. URL: <https://expedicia.org/podorozhi-lesi-ukrainki/>

38. Полюхович О. Леся Українка як перекладачка наукових творів і публіцистики. Київ : Культревю, 2021. С. 58-63.

39. Романцова Б. “Книги Сивілли” Тамари Гундорової: витончена квітка модерного часу. URL: <https://tyktor.media/polytsia/knyhy-syvilly/>

40. Романов С. Фредерік Шопен – Леся Українка : діалог геніїв. / Щоденна всеукраїнська газета „День”. Екстракт+200. Київ : Українська прес-група, 2010. Ч. 3. с. 820-835.

41. Скрипка Т. Таємниця Лесиних любовей.
URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/taiemnitsia-lesinikh-liubovei/>

42. Скрипка Т. Персональний сайт. Веб-видання, 1991 – 2023.
URL: <https://www.t-skrypka.name/>

43. Солодков В. Косач-Квітка Лариса Петрівна (1871-1913): поетеса, прозаїк, драматург, публіцист, громадський діяч. Видатні постаті України : біогр. довід. Київ : МАУП : Кн. палата України, 2004. С. 419-423.

44. Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки. Літературно-науковий вісник. 1913. Т 64. Кн. 10. С. 12-31.

45. Стащенко Н. Г. Леся Українка: доба і творчість : зб. наук. пр. і матеріалів : у 3 т. Волин нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. Т. 1. 324 с. Т. 2. 309 с. Т. 3. 402 с.

46. Хорунжий Ю. Шляхетні українки : есеї-парсуни. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2004. 208 с.

47. Якубський Б. В. Творчий шлях Лесі Українки: бібліографічні матеріали : зб. ст. Волин нац. ун-т ім. Лесі Українки; НДІ Лесі Українки. Луцьк, 2012. 471 с.

48. Яросевич Л. В. Леся Українка і музика. Київ : Музична Україна, 1978. 125 с.

49. 150-річчю Лесі Українки присвячується : документальна виставка. Державна архівна служба України. URL: <https://archives.gov.ua/ua/150->